

Kulturlandskapsutredning Vreta Klosters Berg 7:1

Linköpings kommun, SBN 2021-41

2025-09-01

PROJEKTINFORMATION

Kulturlandskapsutredning för detaljplan för Vreta Klosters berg 7:1

SBN 2021-41

2025-09-01

Beställare: Linköpings kommun

- Alexandru Babos, stadsantikvarie
- Martin Röjestål, planarkitekt
- Maria Engelbrekts, plankonsult (PE Teknik & arkitektur)
- Lisa Markström, landskapsarkitekt

Nyréns Arkitektkontor AB:

- Urban Nilsson, byggnadsantikvarie, certifierad sakkunnig KUL2 (k)
- Nico van Gelderen, landskapsarkitekt BNT/MSA
- Maria Engström, landskapsarkitekt LAR/MSA, planeringsarkitekt FPR/MSA

Fotografier där inget annat anges: Nyréns Arkitektkontor AB

Omslagsillustration: flygfoto 1960. Källa: Linköpings kommun

Innehåll

Inledning	4	Rekommendationer för fortsatt utveckling	48
Sammanfattning	5	Projektförutsättningar	50
Karaktärsområden	6	Metod	50
Dagens kulturlandskap	6	Gällande lagrum	51
Slättlandskapet	12	Riksintressen	52
Dalgången mellan Berg och höjdryggen vid Roxen	16	Identifikation och tolkning av relevanta riksintresseuttryck	52
Planområdet Berg med f.d. Lantmannaskolan, Vreta kloster	22	Källor	54
Göta kanal-rummet	30		
Historik	32		
Kulturlandskap med stort tidsdjup	32		
Kart- och ortofotosekvens 1775-2023	34		
Kulturhistoriskt värde	38		
Känslighetsanalys	44		

Inledning

Bakgrund och Syfte

Samhällsbyggnadsnämnden fattade 2021-05-26 beslut om att tillåta prövning av ny detaljplan för fastigheten Vreta Klosters Berg 7:1. Området ligger i södra delen av Berg och utgörs av en fd skola som idag ägs av Botrygg Förvaltningsfastigheter AB.

Planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljö Vreta klosters-Knivinge [E36-37] som omfattar bebyggelse kring Vreta klosterkyrka och flertalet fornlämningar. Planområdet gränsar också till riksintresse för Göta kanal [E9] som ligger inom påverkansområdet för planen. Inom området önskar exploatören bygga 150–160 bostäder i en blandning av radhus, småhus och ett par flerbostadshus.

Som underlag för planarbetet har Nyréns Arkitektkontor fått i uppdrag av Linköpings kommun att ta fram en kulturlandskapsutredning. Syftet med utredningen är att analysera och redovisa kulturvärden, värdefulla siktlinjer och utblickar och andra relevanta värden för planområdet. Kulturlandskapsutredningen ska baseras på intentionerna i den fördjupade översiktsplanen och analysera lämpligheten och tåligheten för planområdet med hänsyn till kultur- och naturlandskapsvärden. Den ska utgöra underlag vid framtagande av en struktur och volymsskiss för området och vara vägledande för detaljplanearbetet.

Avgränsning

Utredningen beskriver planområdet sett i ett större landskapssammanhang, med fokus på bebyggelse, miljö och berörd omgivning. Gränsen för planområdet och det övergripande utredningsområdet är markerade på intilliggande karta.

Läget för planområdet är markerad med streckad linje och utredningsområdet med heldragen linje.

Sammanfattning

Planområdet ligger i södra utkanten av Berg i mötet med Östgötaslätten. Slättlandskapet kännetecknas av den nästan helt flacka och storskaliga landskapsbilden med vida vyer och långa siktlinjer. Berg ligger på en höjd i landskapet och tecknar sig tydligt i fonden när man närmar sig samhället från söder. Slättlandskapets karaktär sträcker sig hela vägen runt planområdet fram till mötet med Berg. I öster avgränsas slättlandskapet av en mjukt formad höjdrygg längs sjön Roxen.

Planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården Vreta klosters-Knivinge, som omfattar bebyggelse kring Vreta klosterkyrka och flertalet fornlämningar i ett böljande odlingslandskap. Planområdet gränsar också till riksintresset för kulturmiljövården Göta kanal som ligger inom påverkansområdet för planen.

Planområdet består av en tidigare skolmiljö som hyser höga kulturhistoriska värden, ursprungligen uppfört som lantmannaskola 1955 efter ritningar av Nils Tesch. Bebyggelsen ligger grupperad kring ett inre parkrum och samverkar med det kringliggande landskapet till en samkomponerad helhetsmiljö.

En analys av områdets känslighet och tålig-
het har utförts, som utgår från och grundas i
dess kulturhistoriska värde. Möjligheten att
uppleva och förstå den f.d. Lantmannasko-
lan som helhetsmiljö, bestående av grupper
av byggnader inom en större helhet, sam-
gestaltade med det omgivande landskapet
och med utblickar mot det omgivande kul-
turlandskapet, bedöms ha högt kulturhis-
toriskt värde. Följaktligen är skolmiljön
känslighet för ändring. Sentida komplette-
ringar av ekonomibyggnader och verkstä-
der med tillhörande bruksytor har däremot
bedömts tåliga för ändring.

De motiv och uttryck för riksintressena
som främst berörs av tillägg inom pla-
nområdet är länkade till upplevelsen av
fornlämningsmiljöerna och den genom
historien framväxta landskapsbilden i det
kringliggande odlingslandskapet, bebyg-
gelseområdena och Göta kanal. Upplevel-
sen av moränhöjden och fornlämningen
Gullbergshögen som solitär, sett i sitt land-
skapssammanhang, samt upplevelsen av
Vreta klosterkyrka vars torn är ett synligt
landmärke från det kringliggande kultur-
landskapet är viktiga att förhålla sig till vid
förändringar i området. Markytorna när-

mast Gullbergshögen har därför bedömts
ha hög känslighet för ändring. Tillkom-
mande bebyggelse behöver även under-
ordnas i volym för att inte konkurrera med
kyrkans torn. Den odlingsmark som anslu-
ter till planområdet bör lämnas fri från ny
bebyggelse. Göta kanal och dess värdefulla
anläggning vid Bergs slussar och hamnbas-
säng kräver noggranna anpassningar och
stor hänsyn i bebyggelseutvecklingen även
från denna sida.

Redovisningen tar sin utgångspunkt i den
visuella upplevelsen av kulturlandskapet
och vilka karaktärsbärande element som
finns inom respektive del, samt hur mötet
skiljer sig åt beroende på från vilket håll
Berg betraktas. Ett urval av vyer har gjorts
från välfrekventerade platser där viktiga
karaktärsdrag framgår tydligt. Framför allt
vyerna från Göta kanal, höjdryggen i öster
samt vyn söderifrån har hög relevans för
upplevelsen av de utpekade kulturhisto-
riska värdena. Även den långa utblicken
över kulturlandskapet mot öster, från Stjär-
norpsvägen och f.d. Lantmannaskolan, är
av stor betydelse.

Karaktärsområden

Dagens kulturlandskap

Karaktärsområden

Planområdet ligger i utkanten av Berg och möter i söder Östgötaslätten, den västra delen del av det sammanhängande slättlandskap som sträcker sig över stora delar av Östergötland. Samhället ligger i kanten av Östgötaslättens kärnområde och det område där slätten är som bredast, som mest ca 30 km, och som sträcker sig i en triangel mellan Ödeshög, Motala och Linköping. Slättlandskapet kännetecknas av den nästan helt flacka och storskaliga landskapsbilden med vida vyer och långa siktlinjer. Markens lerjordar är i huvudsak uppodlade och den långa horisonten gör himlen närvarande i upplevelsen av landskapet. Avvikande landskapselement som gårdar och skogsklädda höjder tecknar sig från långt håll.

Berg ligger på en höjd i landskapet och tecknar sig tydligt i fonden när man närmar sig samhället. Slättlandskapets karaktär sträcker sig hela vägen runt planområdet fram till mötet med Berg. I öster avgränsas slättlandskapet av en mjukt formad åsrygg längs sjön Roxen. Höjdryggen är en sk drumlin med avsatt morän som skapats när inlandsisen drog sig tillbaka i isens rörelseriktning.

Landskapsbilden inom utredningsområdet har i följande karaktärsbeskrivning delats upp rumsligt i fyra mindre karaktärsområden (se kartan på sidan 7):

- **Slättlandskapet** som möter Berg och planområdet i söder och väster (grön kulör)
- **Dalgången mellan Berg och höjdryggen vid Roxen** direkt söder om Göta kanal (gul kulör)
- Höjden på vilken både Vreta kloster, Bergs by och planområdet med **fd Lantmannaskolan** (röd kulör) ligger.
- **Kanalrummet** med slussar och hamn (brun kulör)

Redovisningen tar sin utgångspunkt i den visuella upplevelsen av kulturlandskapet och vilka karaktärsbärande element som finns inom respektive del, samt hur mötet med Berg skiljer sig från olika håll. Ett urval av vyer har gjorts från välfrekventerade platser där viktiga karaktärsdrag framgår tydligt.

Urval av vyer

Se kart s 7 (för metod: se sidan 48).

Vy 1 – mot Berg från nordväst.

Upplevelsen av Göta kanal, Bergs höjd och Vreta kloster i det öppna landskapet. Planområdet döljs bakom skolans byggnadsvolymer; ett förslag med högre bebyggelse kan dock bli synligt.

Vy 2 - mot Berg från sydväst

Upplevelsen av Vreta kloster, Bergs höjd och höjderna vid Roxen i kombination med det öppna landskapet. Planområdet döljs delvis bakom Vreta kloster men södra delen av planområdet ligger exponerad i vyn.

Vy 3 - mot Berg från söder

I vyn upplevs Vreta kloster, Bergs höjd, Gullbergshögen och höjderna vid Roxen, i kombination med det öppna landskapet. Eftersom en betydande del av planområdet ligger exponerad kan ett planförslag påverka upplevelsen.

Vy 4 - från Göta kanal söderut

I vyn upplevs Gullbergshögen som solitär element mellan höjden vid Roxen och Bergs höjd. Planområdet är markant synligt i vyn, ett planförslag kan påverka upplevelsen.

Vy 5 – fr Götakanals hamn mot sydväst

Liknande situation som vid vy 4 fast i kombination med Götakanals vattenyta.

Vy 6 - från Pålstorp mot Bergs höjd

I vyn upplevs Bergs höjd, Gullbergshögen och Vreta klosters kyrktorn, i kombination med det öppna landskapet. Hela planområdet är markant synligt i vyn.

Vy 7 - från Bergs höjd mot Roxen

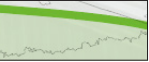
Inifrån planområdet upplevs den öppna dalgången med Roxen vid horisonten.

Vy 8 – Bergs höjds parkum mot söder

Inifrån planområdet upplevs f.d. lantmannaskolans öppna parkum.

Karaktärsområden

Karta karaktärsområden

- Slättlandskapet
- Dalgången mellan Berg och höjdryggen vid Roxen
- Höjd vid Vreta kloster och Berg, f.d. lantmannaskolan
- Göta kanal-rummet
- Skog, träddå, park
- Placering av vy-punkter
- Planområdet

Karaktärsområden

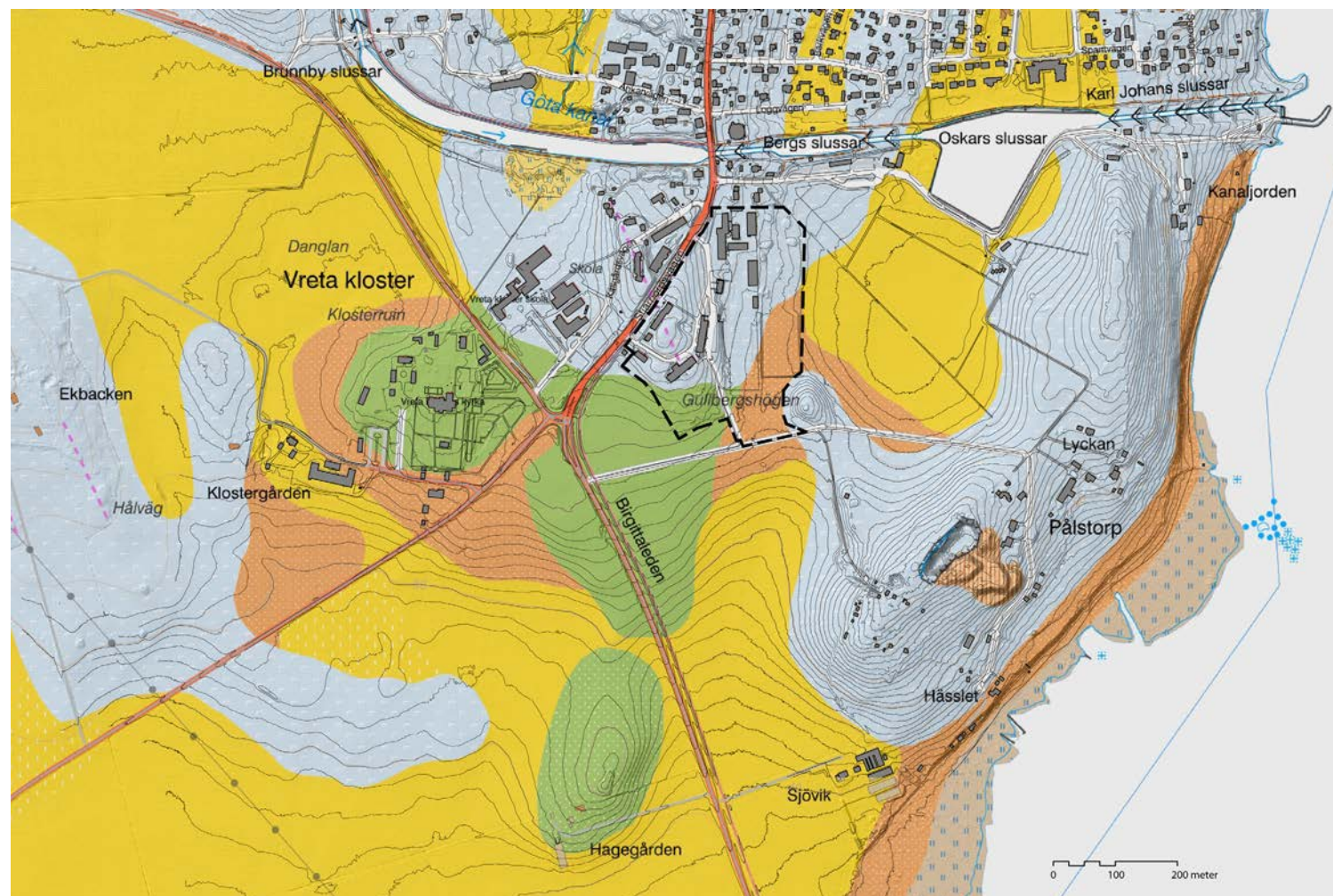
Jordarter

Inom utredningsområdet dominerar nord-sydliga drumlinstrukturer (morän, blå kulör), glaciära landformer med en orientering parallellt med isens rörelseriktning. De har här en relativ höjd på ca 20 till 30 meter. Bergs höjd, där planområdet är belägen, är del av en drumlin-struktur. Berg i dagen saknas.

Söder och sydväst om planområdet finns en struktur med isälvsediment (grön kulör) som fortsätter söderut mot Hagegården. Denna struktur hänger troligen ihop med den stora rullstensås-strukturen längre västerut, vid Stora Sjögestad och Högåsa.

Delarna som ingår i slätten består mest av glacial lera (gul kulör) som är vid planområdet och kring Vreta kloster täckt med postglacial sand (orange kulör).

Jordartskartan (källa: SGU)

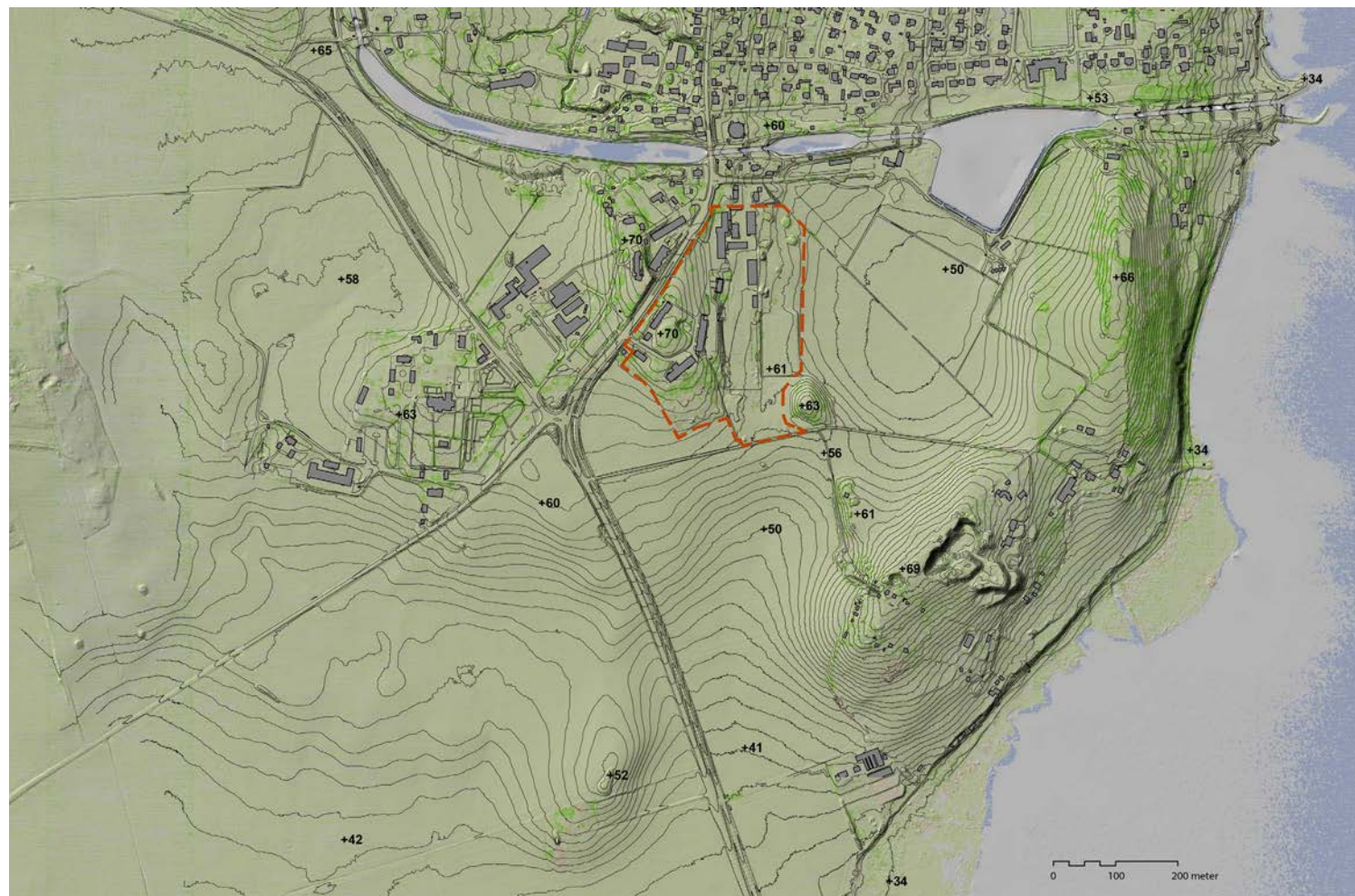
Karaktärsområden

Topografin

Drumlinstrukturerna reser sig markant över den närliggande åkermarken. Den högsta punkten ligger inom planområdet: mellan skolbyggnaderna når terrängen en höjd av + 70 meter, vilket är 10-20 meter upphöjd jämfört med den omgivande jordbruksmarken. Även drumlinstrukturen utmed Roxen har en betydande höjd: den reser sig ca 35 meter över Roxens vattenspegel.

Gullbergshögen ligger på en mindre moränhöjd som bildar ett impediment (en sorts tröskel) i det omgivande öppna landskapet. Den reser sig markant som en solitär höjd över närliggande åkermarken.

Hamnbassängen placerades i en lokal sänka, som den topografiska kartan tydligt visar.

Topografisk karta med höjdpunkter (meter över havsytan) och höjdkurvor (med ekvidistans 1 meter).

Karaktärsområden

Öppen jordbruksmark. Panorama mot nordost med väg E1044 mot Vreta kloster och Berg. Till höger syns höjdryggen vid Roxen.

Markant nivåskillnad

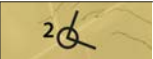
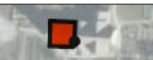
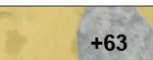
Siktlinje mot kyrktornet

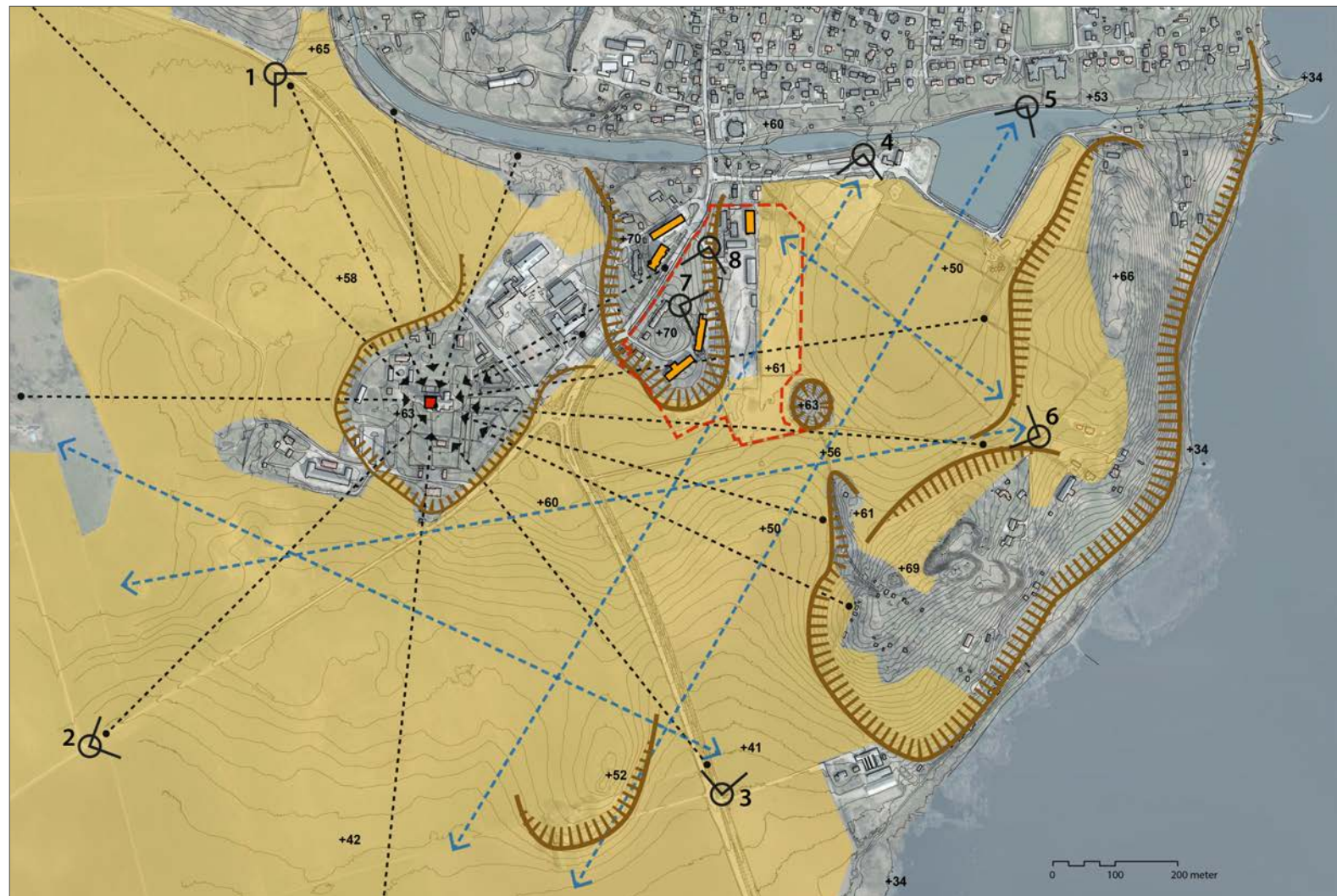

Långa visuella samband genom slättlandskapet, kyrktornet tecknar sig som landmärke

Karaktärsområden

Karta rumslig analys

- Öppen jordbruksmark /
öppen f.d. jordbruksmark
- Markant brant
- Viktig vy för att uppleva
kulturhistoriska värdebärare
- Urval av långa sikter,
relaterade till vyerna
- Urval av siktlinjer mot
kyrktornet
- Landmärke (kyrktornet)
- Markant synlig bebyggelse
- Höjd (meter över havsnivå)

Karaktärsområden

Slättlandskapet

Rörelsen mot Berg går över slätten längs raka och plana landsvägar i samma nivå som den omgivande odlingsmarken. Marken är flack och uppodlad i storskaliga åkerarealer. Enskilda gårdar ligger som öar på åkrarna eller invid mindre skogsklädda höjder i landskapet. Gårdarna i åkermarken är ofta inramade med lummig vegetation och kombineras ibland med trädrader som tecknar sig längs uppfartsvägarna. Landskapet är storskaligt, flackt och med vida vyer och långa siktlinjer.

I öster övergår slätten sömlöst i sjön Roxen, synlig från långt håll, omgiven av betade strandängar. Linköping, söder om sjön, kan ses från långt håll i det plana landskapet.

Slättlandskapet (grön kulör), med placering av vypunkter 1-3 (se sidorna 11-13).

Slättlandskapet kring Vreta Kloster, sikt mot nordväst.

Karaktärsområden

Vy 1 – Mot Berg från nordväst

Kulturhistorisk relevans av vy 1 i relation till känslighetsanalysen: hög relevans

- Vallen mot Göta kanal och trädraden längs kanalen bildar rumslig gräns i väster. Trädraden annonserar Göta kanal mot slättlandskapet.
- I fonden möter samhället på en höjd, variation av byggnader i olika skala och ålder.
- Skolans tillagda byggnadsvolymer utgör en byggd front mellan vägen och kanalen.
- Vreta f.d. klosterkyrka, med klosteruin och bevarad ekonomibyggnad från klostertiden utgör landmärke på södra sidan. Kyrkogården tydligt avgränsad.
- Skarp gräns mot samhället, direkt där åkern tar slut.
- Äldre gårdsmiljöer i övergången mot det öppna landskapet.
- Mot söder öppnar landskapet upp sig med vida vyer och långa siktlinjer mot Linköping.

Karaktärsområden

Vy 2 – Mot Berg från sydväst

Kulturhistorisk relevans av vy 2 i relation till känslighetsanalysen: hög relevans

- Vreta klosters kyrka utgör ett landmärke som syns på långt håll. Framför kyrkan ligger äldre gårdsbebyggelse.
- Skarp gräns mot samhället, direkt möte där åkern tar slut.
- Lång vy längs smal landsväg som leder rakt mot Berg genom landskapet.
- Gaveln på den f.d. lantmannaskolans rektorsbostad ligger rakt i fonden av vyn, med uppvuxen vegetation i övergången mot odlingsmarken till höger.
- Åsen tecknar en tydlig landform med uppvuxen lövvegetation som markerar höjddrygen. Brynzonen är skarp och skapar en tydlig gräns mot åkermarken.

Karaktärsområden

Vy 3 – Mot Berg från söder

Kulturhistorisk relevans av vy 3 i relation till känslighetsanalysen: särskilt hög relevans

- Bergsvägen, landsväg (1136) med parallell cykelbana i samma nivå som omgivande åkermark.
- Vid Vreta kloster höjer sig landskapet. Kyrkan tecknar sig som landmärke på höjden, inbäddad i vegetation.
- Sammanhållen bebyggelsekaraktär på krönet med f.d. lantmannaskolan öster om landsvägen bakom uppvuxen vegetation längs slänten.
- Gullbergshögen ligger som en solitär mitt i odlingsmarken.
- Gullbergshögen upplevs ligga på krönet mellan slättlandskapet och det inre landskapsrummet, himlen möter odlingsmarken som kan anas fortsätta bakom krönet.
- Gränserna i landskapet är skarpa – åker möter hagmark eller bebyggelse tvärt, karaktäristiska brynzoner formar gränsen mot hagmarken.
- Åkrarna ligger som en matta upp mot åsryggen där lövträdens kronor tecknar högsta höjd.

Karaktärsområden

Dalgången mellan Berg och höjdryggen vid Roxen

Slättlandskapets överordnade odlingskaraktär fortsätter förbi planområdet hela vägen fram till mötet med Göta kanal och samhället, men landskapsrummet är tydligt avgränsat rumsligt och är betydligt mer småskaligt än det öppna slättlandskapet söder och väster om Berg.

Området utgörs av en mjukt skålad dalbotten mellan två höjdryggar – Roxen och Pålstorp i öster och Berg i väster – vilket gör landskapsrummet tydligt definierat och lätt att uppfatta. Genom det öppna landskapet löper även en tredje, mindre höjdrygg som

fungerar som en vattendelare och förstärker dalformens avgränsning ytterligare. Mitt på denna höjdrygg ligger Gullbergshögen, som utgör ett tydligt blickfång i söder.

Marken består av uppodlad dalbotten med skarpa kanter och brynzoner mot omgivningen. Diken och vägar skär raka linjer över åkrarna och trädrader och dungar ger siluettverkan på de kringliggande höjderna. På ömse sidor om Gullbergshögen, som är både en kulle av moränmaterial och en fornlämning, ges långa utblickar mot det vidsträckta slättlandskapet som öppnar sig söderut.

Dalgången mellan Berg och höjdryggen vid Roxen (gul kulör), med placering av vypunkter 4-6 (se sid. 16-18).

Gullbergshögen utgör en tydligt kontrasterande landform i det öppna landskapet.

Åt norr har odlingslandskapet ett tydligt definierat möte med Berg genom den parkzon med trädrader och angöringsytor som omger kanalen. Den trädinramade kanalen och slussarna ovan vallarna formar ihop med kajkanten runt hamnen en skarp linje i fonden av dalen, med en tydlig gräns mellan det brukade jordbrukslandskapet och det anlagda samhället.

Vid planområdet trappar bebyggelsen upp i terrängen och skapar en flerskiktad siluett med mellanliggande vegetationsridåer. Lägre ekonomibyggnader ligger på dalbotten och följer landskapsrummets kant, följt av skolbyggnaderna på höjden bakom. De nya flerbostadshusen med högre skala, som byggts mellan planområdet och skolan, sticker upp i bakkant och bildar bakre

fond. Närmast villorna vid slussen ligger en större lada. Bebyggelsen i denna del är mer inramad av uppväxta träd, buskage och träd på slänterna som tar upp höjdskillnader mellan dalbotten och bebyggelsen en bit upp i backen.

Sett från åsen har Berg en tydligt definierad och sammanhållen bebyggelsefront bortom kanalen. Samhället har en låg och enhetlig skala som följer terrängens mjuka nivåskillnader och tecknar en sammanhängande väv av småskalig bebyggelse.

Vreta klostrets kyrktorn kan ses som landmärke från höjdryggen vid Pålstorp, varifrån det finns ett visuellt samband via Gullbergshögen mot kyrkan och det öppna slättlandskapet.

Karaktärsområden

Landskapsbilden präglas av tydliga formelement och skarpa kontraster. Odlad dalbotten möter brynzonen mot åsen och Göta kanal med sin angränsande trädrad i skarpa gränser. På andra sidan kanalen syns villabebyggelsen i Berg som en sammanhållen helhetsmiljö.

Vy från åsen åt sydväst, med långa utblickar ut i slättlandskapet. Den f.d. Lantmannaskolan syns på höjden tvärs över dalen.

Karaktärsområden

Vy 4 – vy från Göta kanal söderut

Kulturhistorisk relevans av vy 4 i relation till känslighetsanalysen: särskilt hög relevans

- Höjdryggens stigning, med skarpa brynzoner mot odlingsmarken och lövträdsvegetation som markerar höjden, utgör en tydlig landform som kontrasterar mot den flacka dalbotten vilket ger dalgången en rumslig inramning.
- Gullbergshögen ligger som en solitär i vyns mitt, omgiven av åkermark ända fram till släntfot.
- Den stora parkeringen ligger i plan med och har en skarp gräns mot åkermarken.
- På ömse sidor av kullen finns långa utblickar mot bakomliggande slättlandskap. På lång distans kan skogsklädda höjder anas i fonden, vilket markerar djupet i vyn.
- Gränsen mellan odlingsmarken och f.d. lantmannaskolan är synlig i terrängen genom obrukad mark, under igenväxning, som möter brukad åker.
- Uppvuxen vegetation skymmer delvis bebyggelsen vid f.d. lantmannaskolan. Delar av skolbyggnaderna är synliga i vyn - den lägre verkstadsbyggnaden och skolhuset uppe på höjden. Trädriddån gör att bebyggelsen har en underordnad roll i landskapsbilden.

Karaktärsområden

Vy 5 – Från hamnen mot Gullbergshögen

Kulturhistorisk relevans av vy 5 i relation till känslighetsanalysen: särskilt hög relevans

- Träden runt hamnen skapar rumslig avgränsning och ger en tydlig gräns mellan samhället och odlingsmarken.
- Utmed hamnens sydvästra kant finns dock ingen trädplantering, vilket medför en utsikt, ett "öppet fönster", över slättlandskapet söderut.
- Gullbergshögen ligger som en solitär i fonden av vyn, omgiven av åkermark. Himlen möter åkermarken och på ömse sidor om högen finns långa utblickar mot bakomliggande slättlandskap. Lång bort kan skogsklädda höjder anas i fonden, vilket markerar djupet i vyn.
- Hamnen har en skarp rak kant och upplevs övergå direkt i odlingsmarken.
- Åsarnas form på ömse sidor av dalen är tydligt avläsbara och sänker sig mot dalen i bildens mitt.
- Vid f.d. lantmannaskolan reser sig terrängen. Bebyggelsen har en sammanhållen begränsningslinje mot dalbotten och tecknar en flerskiktad siluett med bebyggelse som följer höjdkurvorna och trappar upp i terrängen. Uppvuxna trädkronor skapar en bakre siluett.
- Magasinsbyggnaden vid hamnen och ladan till f.d. lantmannaskolan utgör en större byggnadsvolym på landskapets lägre nivå. Trädkronor runt och bakom husen tar ner och mildrar byggnadernas skalverkan.
- Sentida flerbostadshus på högen har en framträdande volym som en följd av dess branta takvinkel. Byggnadsvolymen bryter himlens siluett och upplevs därför som iögonenfallande.

Karaktärsområden

Vy 6 – Från Pålstorp mot f.d. Lantmannaskolan

Kulturhistorisk relevans av vy 6 i relation till känslighetsanalysen: hög relevans. Siktlinje mot Vreta kyrka: särskilt hög relevans.

- Höjdryggen möter det öppna odlingslandskapet med skarpa gränser mellan åkermarken och åsryggen.
- Det finns en lång utblick ut i det öppna slättlandskapet.
- En äldre byväg förbinder Pålstorp med Vreta klosters kyrka.
- Vreta klosters kyrkas torn sticker upp som ett landmärke i fonden.
- Karaktär av öppet odlingslandskap på mjukt skålad dalbotten.
- Gullbergshögen reser sig och tecknar en tydlig landform. Mellan kyrkan och Gullbergshögen finns uppvuxen vegetation som bildar gräns för samhället.
- I denna vy syns tydligt hur bebyggelsen ligger placerad längs höjdkurvorna med långsidan mot odlingsmarken. F.d lantmannaskolans trappande skalverkan upplevs tydligt, liksom trädsiluetten på höjden.
- Det högre sentida tillägget, i form av två flerbostadshus har en avvikande skala som utmanar den siluett som ås, bebyggelse och vegetation tecknar.
- Odlingsmarken har ett tydligt avslut mot Berg genom valarna och trädraden längs kanalen. På andra sidan tecknar sig låg, småskalig villabebyggelse med ett indraget läge från kanalen.
- Parkeringen vid slussarna ansluter genom sin öppenhet till omgivande jordbruksmarken trots dess hårdgjorda karaktär.

Karaktärsområden

Vy 6 - Från Pålstorp mot f.d. lantmannaskolan, inzoomad bild.
Bebyggelsen har en trappande skalverkan och följer topografin.

Karaktärsområden

Planområdet Berg med f.d. lantmannaskolan, Vreta kloster

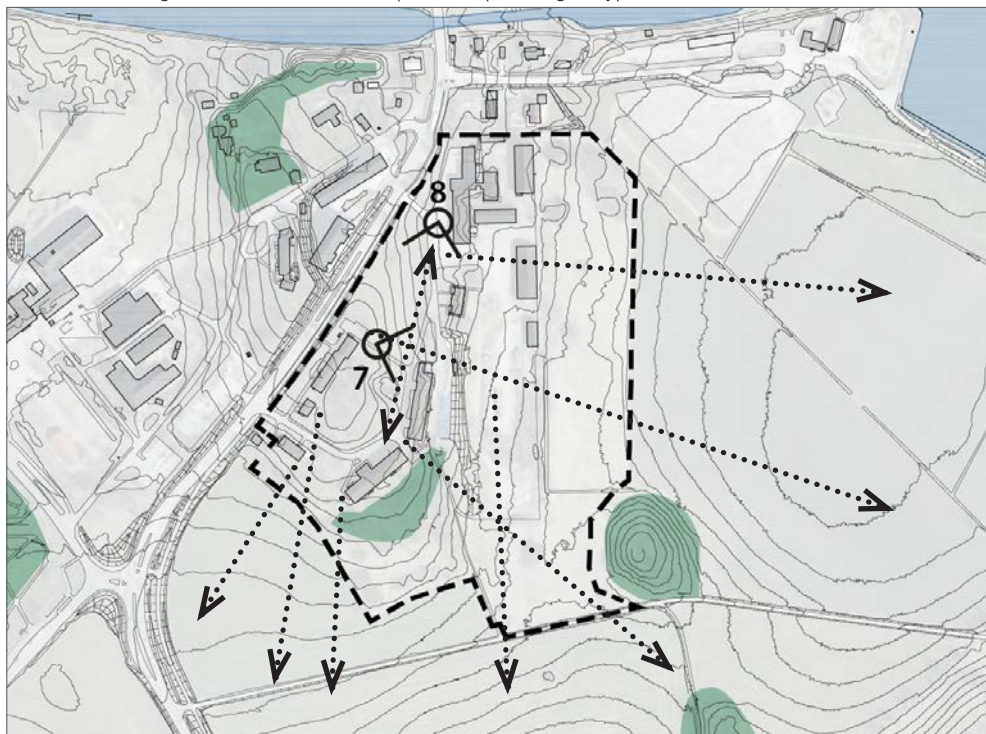
Byggnaderna är grupperade tematiskt och placeringen speglar en funktionell indelning med olika status – skolbyggnad med kontor och lärosalar, elevbostäder, vaktmästar- och rektorsbostad ligger grupperade runt ett inre gårdsrum på den övre nivån, medan ladugårdsbyggnad, verkstäder, maskinhallar och diverse andra ekonomibyggnader ligger ett stycke ifrån på lägre nivå, närmast dalbotten.

Höjdskillnaden inom fastigheten utnyttjas till att skapa distans mellan byggnadsgrupperna och ge inramning till de övre husen. Byggnaderna är placerade med topografisk anpassning och följer höjdkurvorna i ring längs kanten av kullen så att de formar ett inre parkrum. Skolbyggnaden, det större elevhemmet och rektorsbostaden som har högst status ligger på kullens krön och ut-

gör fondmotiv för en resande mot Berg. Från både byggnaderna och tillhörande uteplatser ges vida utblickar över landskapet. Även mellan husen finns öppningar som ger kontakt med landskapet från bakomliggande byggnader och det inre gårdsrummet. Här anses siktrelationen genom öppningen mellan personalbostad (008) och verkstad (014) den mest betydelsefulla, eftersom

den möjliggörs att dalgången, bergsryggen vid Roxen och även Roxens vattenyta kan upplevas (vy 7, sidan 22).

Planområdet Berg. Markerade är utblickar (pilar) och placering av vypunkter 4-6 (se sidor 22-23).

Elevbostäder i kanten av parkrummet.

Karaktärsområden

Panorama mot nordost från Bergs höjd över slättlandskapet mot höjdryggen vid Roxen.

Skolhusen och elevhemmen ligger grupperade runt det inre parkrummet. Längre ner i backen ligger ekonomibyggnader med verksamhetslokaler för skolans praktiska undervisning. Längs vägen centralt i bilden finns en visuell koppling mellan de båda delarna.

Karaktärsområden

Vy 7 – Från f.d. lantmannaskolan mot Roxen

Kulturhistorisk relevans av vy 7 i relation till känslighetsanalysen: hög relevans

- I vyn upplevs dalrummet mellan Berg och höjdryggen längs Roxen. Landskapets topografi, den öppna åkermarken och dess skarpa avgränsning upplevs tydligt. Lövträden som följer gränsen mot åkermarken markerar åsens höjdrygg.
- I fonden syns sjön Roxen och bebyggelsen vid Pålstorp. I utblicken är det möjligt att läsa av och förstå hela landskaps-sammanhanget mellan skolan, åsryggen och sjön Roxen längst bort i fonden.
- Byggnaden vid f.d lantmannaskolan följer terrängen och bildar rumslig avgränsning mot det inre parkrummet.

Karaktärsområden

Vy 8 – Från Göta kanal mot f.d. lantmannaskolan

Kulturhistorisk relevans av vy 8 i relation till känslighetsanalysen: hög relevans

- Det inre parkrummet på f.d lantmannaskolan öppnar upp mot Berg i norr. I relation till landsvägen ligger byggnaderna indragna och parkmiljön möter omgivningen.
- Längs Stjärnorpsvägen står flera uppvuxna karaktärsträd.
- Längan med elevbostäder på höjden syns längre bak i vyn.

Karaktärsområden

Lantmannaskolan

Från 1840-talet har det funnits lantbrukskolor i Sverige, i Östergötland sedan 1842 i Sjögestad i regi av Hushållningssällskapet. Efter riksdagsbeslut 1886 skulle utbildningarna även innehålla teoretiska moment vilket blev starten för de s.k. lantmannaskolorna. De tre lantmannaskolor som fanns i Östergötland - Bjärka Säby, Höje och Lunnevad - slogs samman och lokaliserades till Bergs frälsegård där skolan anlades i landstingets regi. Skolmiljön som togs i bruk 1955 utformades efter ritningar av Nils Tesch. Den hade dels en grupp byggnader på kullen för boende och teoretisk undervisning, dels byggnader för praktisk utbildning på tomtens låglänta del.

Tesch arkitektur är ett slags modernism, dock fast förankrad i klassisk proportionering, folkligt byggande och hantverks-tradition vilket märks i en närmast nationalromantisk materialbehandling som exempelvis slammade tegelmurar med socklar och markbeläggning av kalksten. I arkitekturen kombinerades detta med en öppenhet för teknisk innovation. Teschs arkitektur präglas av förfina enkelhet med sakligt utformade byggnadsvolymer i god samverkan med terrängen, vilket f.d. lantmannaskolan är ett mycket gott exempel på.

Arkitekturhistorikern Eva Rudberg sammanfattar Tesch hållning väl:

"Utgångspunkterna i Teschs arkitektur är alltid människans mått och platsens förutsättningar. Det finns i både helhet och detaljer en harmoni och ledig förfining."

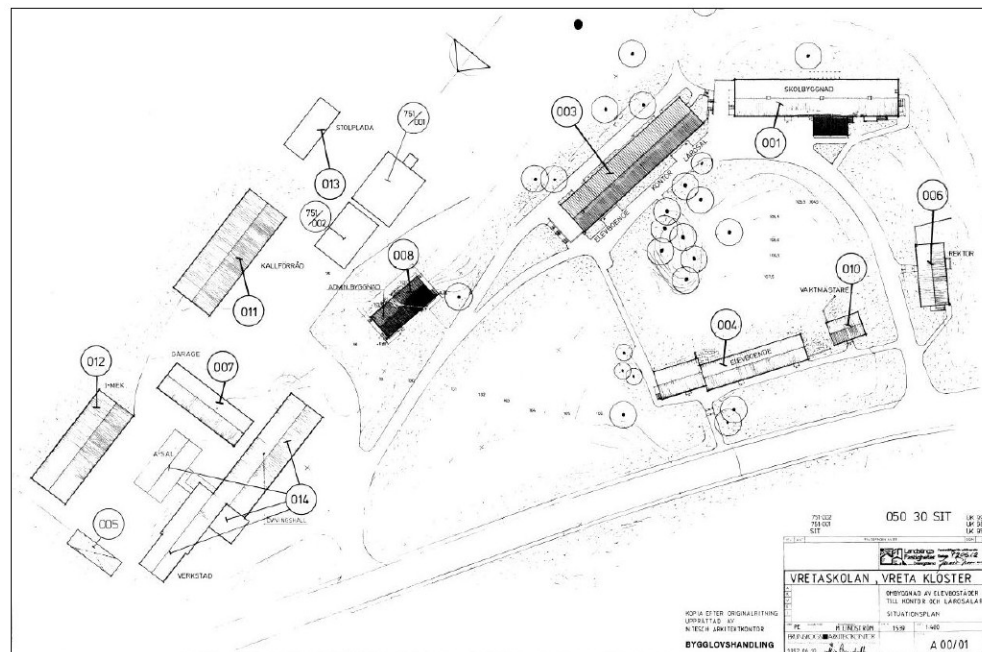
Ändringar i utbildningens organisation och undervisningssätt har under verksamhetens historia på platsen lett till flera förändringar. Ett tydligt exempel är då djurhållning flyttades till Stora Sjögestad, 2,5 km västerut, som en följd av att gymnasiereformen genomdrevs 1972, vilket innebar att ladugården ändrade funktion.

Byggnadsnumrering, Vreta skolan, Landsfastigheter Östergötland 1992:

- 001 Skolbyggnad 1955
- 003 Elevboende, kontor, lärosalar 1955
- 004 Elevboende 1955
- 005 Garage/carport -
- 006 Rektorsbostad 1955
- 007 Skogshall (garage) -
- 008 Personalbostad 1958 (ombyggd till administrationsfunktion)
- 010 Vaktmästarbostad 1958
- 011 Kallförråd 1968
- 012 Ladugård med loge 1958
- 013 Stolplada 1980
- 014B Verkstad och gamla maskinhallen 1956
- 014C Maskinhall/övningshall 1968

Situationsplanen är baserad på Nils Tesch originalritning.

Flygbild 1964

Karaktärsområden

Från områdets norra entréväg syns hur skolbebyggelsen bildar en sammanhållen grupp bortom den öppna gräsytan (nedre bilden). Bebyggelsen följer höjdkurvorna tydligt och genom att höjdskillnaden inom fastigheten tas upp i husen – uppförda i sutteräng om två våningar i lägre terräng närmast åkermarken respektive en våning närmast vägen – upplevs de ha en sammanhållen taknivå. Husen vänder gavlarna norrut mot Berg och den uppbrutna strukturen med skolbyggnad (001) och elevboende (003), villor (006, 010), parhus och en låg länga längs landsvägen (004) ger området ett vilande och småskaligt uttryck, trots delvis stora volymer.

Parhuset (008) är placerat i sutteräng som tar upp höjdskillnaden och bildar övergång mellan kullen och plan mark. Övriga ekonomibyggnader (005, 007 och 011-014) har kompletterats och byggts om över tid på lägre mark nedan kullen, i nivå med kringliggande åkrar. Husen står på plan mark och är rationellt placerade på rad, med långsidan vänd mot åkermarken så att de skapar en tydligt definierad insida och utsida. En inre park och gårdsplan ligger mellan husen och slänten upp mot elevhemmen och skolbyggnaderna. Marken är en hårdgjord grusad bruksyta, som öppnar upp åt söder med utblick över slätten. Östra delen av fastigheten har förblivit obebyggd och består av f.d. åkermark som är under igenväxning.

Elevhemmet och skolbyggnaden ramar in parkrummet.

Ekonomibyggnader på rad längs en grusad bruksgård med ladugården i fonden.

Vy söderut över skolhusen som ligger i en krans runt kullen. Husen upplevs hålla en jämn taknivå då höjdskillnaderna inom fastigheten tas upp av byggnaderna som i flera fall byggts i sutteräng. Till vänster i bild maskinverkstaden som uppfördes för skolans behov. Mellan skolhusen och elevhemmen till höger i bild och ekonomibyggnaderna för praktisk träning till vänster i bild finns ett visuellt samband som gör att hela skolmiljön kan upplevas och läsas som en helhet.

Karaktärsområden

Byggnader och tillhörande utemiljö utgör en samkomponerad helhet där murar ramar in uteplatser och trapplopp mellan husen. Vid uppförandet anlades planteringar och uteplatser i anslutning till byggnaderna och centralt i parkrummet anlades en omsorgsfullt gestaltad parkyta med damm omgiven av låga murar och gångar i kalksten.

Äldre träd som bevarats runt dammen speglar det tidigare haglandskapet och ger platsen kontinuitet. Över tid har vegetationen inom utemiljön till stor del vuxit igen, men grundstrukturen med murar, gångvägar och och damm är fortfarande tydligt avläsbar. Över tid har fler träd vuxit upp på slänterna runt skolan som ger den en igenväxt karaktär d.v.s. långt från den stiliserade gestaltning av landskap och bebyggelse som Tesch tänkt sig. Ursprungligen hade skolan därför ett mer exponerat läge i enlighet med den arkitektoniska tanken. Idag utgör de storvuxna parkträden en framträdande och viktig del av siluetten, men den oönskade slyvegetation som tillåtits etablera sig gör konturerna oskarpa.

Murar och plattlagda uteplatser i kalksten är ett återkommande tema, här vid den tidigare rektorsbostaden.

Rester av den tidigare parkanläggningen med damm mellan skolbyggnaderna centralt i området.

Skolbyggnaderna ligger på en höjd till vänster i bild, idag omgivna av uppvuxen vegetation längs slänten. Till höger syns skolans ekonomibyggnader ligga på rad på den lägre marknivån.

Karaktärsområden

Byggnaderna igår och i dag

2009 producerade Restaurator rapporten Vretaskolan naturbruksgymnasium, byggnadsinventering och kulturhistorisk värdering. För en djupare förståelse av byggnaderna och utemiljön vid f.d. lantmannaskolan och hur dessa kulturhistoriskt har värderats hänvisas här till utredningen i fråga.

Vidare finns det anledning att understryka att underhållet varit starkt eftersatt sedan

utredningen genomfördes. Byggnadernas försämrade skick är uppenbart vid en jämförelse mellan fotografier från 2009 och 2025.

Skolans byggnader för undervisning och boende samt parkmiljö har förfallit p.g.a. av att de tagits ur bruk och underhållet brustit. Verkstad och maskinhall (014B) däremot har underhållits p.g.a. att de har funktion, hyresgäst och fungerande förvaltning.

Ladugård (byggnad 012). Källa: Vretaskolan naturbruksgymnasium, byggnadsinventering och kulturhistorisk värdering 2009

Ladugård (byggnad 012). Källa: Vretaskolan naturbruksgymnasium, byggnadsinventering och kulturhistorisk värdering 2009

Verkstad/Gamla maskinhallen (byggnad 014B) till vänster i bild och maskinhall/övningshall (byggnad 014C) till höger. Foto Nyréns 2025

Karaktärsområden

Göta kanal-rummet

Göta kanal går genom landskapet längs ett tydligt definierat kanalrum med eget formspråk och identitet. Vallar, gångstråk och raka trädrader parallellt med kanalen förstärker och förtydligar formen rumsligt. Trädraderna tecknar sig tydligt i det flacka landskapet och synliggör kanalen från långt håll. Mellan träden finns samtidigt hela tiden en visuell kontakt med omgivningen utanför.

I Berg ligger kanalen med slussarna och hamnen i mitten av ett parkstråk och har en mer byggd form med kajkanter, bryggor och slussportar. Även äldre bebyggelse kopplad till kanalverksamheten, som slussvaktareboställen och teknikutrymmen, bidrar till platsens historiska förankring och identitet.

Ett öppet parkstråk ligger mellan kanalen och omgivande bebyggelse respektive åkermarken. Parkmiljön skapar ett respektavstånd som är viktigt för att framhäva kanalen som formelement i stadsbilden.

Från kanalens höjdlägen finns långa utblickar söderut mot slättlandskapet och landskapsrummet mellan Berg och fd Lantmannaskolan. Höjdryggarna som omger dalen är tydligt avläsbara.

Göta kanal-rummet, markerad med brun skraffering.

Det kringliggande slättlandskapet bidrar till upplevelsen av kanalens karaktär, genom att det låter kanalen med längsgående trädrader och gångstråk tydlig teckna sig i det flacka landskapet.

Karaktärsområden

Bergs slussar vid Göta kanal med sjön Roxen i fonden.

Göta kanal omges av ett öppet parkstråk som skapar distans till omgivande bebyggelse och framhäver kanalen genom samhället. De trädplanterade vallarna med de transformatorstationerna uppe på vallen intill kanalen bidrar till områdets unika karaktär. Träden ger kanalen en rumslig inramning men tillåter samtidigt fri sikt ut över det öppna landskapet på andra sidan vattnet.

Historik

Kulturlandskap med stort tidsdjup

Förhistorisk tid

Utredningsområdet är ett stycke kulturlandskap med stort tidsdjup. Höjdryggarna runt Berg utgörs av ålderdomliga jordbrukslandskap med åkrar och betesmarker. På dess sluttningar ligger merparten av områdets fornlämningar i form av gravfält som huvudsakligen härrör från järnåldern, och t.ex. odlingsterrasserna vid Pålstorp. På slutningarna vid gravkullarna förlades byarna som i många fall kan dateras till förhistorisk tid. På Bergs höjd finns en förhistorisk boplat, på samma plats där Bergs by växte fram från medeltiden. Gullbergshögen direkt sydost om planområdet är f.d. tingsplats och utgör en markant fornlämning i landskapet.

Vreta kloster och Berg med f.d. lantmannaskolan

Under tidigt 1100-tal donerade kung Inge d.ä. från stenkilsätten marken i syfte att etablera ett benediktinkloster. Redan 1162 lät cistercienserna bygga ut Vreta kloster till ett nunnekloster med stöd från kung Karl Sverkersson från sverkersätten.

I och med reformationen 1527 omvandlades klostermiljön vid Vreta till sockencentrum, d.v.s. bybebyggelse med funktioner kopplade till kyrkan. I kyrkbyn, som fungerat som sockencentrum under flera hundra år, finns idag en stor grupp byggnader med ursprungliga funktioner som spänner från två generationer prästgårdar, över sockenstuga och fattigstuga till

ålderdomshem. Åt söder ansluter Vretagården, hushållningssällskapets gårdsanläggning och arrendatorsbostaden.

Vreta klosters skola ligger i byns nordöstra del och har successivt växt till sedan 1911 då den etablerades på platsen, senast 2023 då en ny skolbyggnad lades till.

Öster om Vreta kloster låg Bergs by på sin bytomt, med samma läge som en järnåldersboplat. Byn växte troligen fram under 1300-talet då den var kyrkojord under klostret. På 1700-talen fanns här sex gårdar - Fräsegården, Gästgivaregården, Källgården, Norrgården, Södergården och Västergården. Byn fanns fortfarande kvar under tidigt 1800-tal då Göta kanal anlades men splittrades som en följd av skiftesreformens genomförande 1857 (Laga skifte) då fyra gårdar flyttades ut. Gästgivaregården finns kvar idag och ansluter till den lokalgata som tidigare var landsvägens äldre dragning. Kvar blev också bostaden till Fräsegården som, under ledning av arkitekten Nils Tesch, kom att omvandlas till Lantmannaskolan som invigdes 1955.

Utveckling av Göta kanal

Infrastrukturprojektet Göta kanal påverkade bygderna i mycket hög grad. Syftet var att öppna upp inlandet för förenklade transporter och därmed nå en marknad för jordbruksprodukter och diverse råvaror. Projektet motiverades även av försvarsstrategiska argument, eftersom centralförsvarstanken med Karlsborgs fästning, som anslöts till Göta kanal, skulle fungera som sista utposten mot fientliga angrepp österifrån.

I dag kan kanalens fysiska uttryck – vallar, stenkajer, slussbassänger, slussportarnas mekanik, dragvägar, alléträd, hamnar och funktionsbyggnader – upplevas som en idyll. Men när den anlades rev den, rent fysiskt, ett sår genom det böljande kulturlandskapet. Dessutom kom kanalen att utgöra en barriär i landskapet som endast kunde korsas vid vissa punkter där broar anlades. Den s.k. kanaljorden var 200 alnar, dvs 118,8 meter bred zon för kanalbolaget att förfoga över, inom vilken kanalen anlades och som nyttjades för driften. Kanaljordens gränser markerades av stengärdesgårdar eller diken.

I Berg har Göta kanal gett upphov till en serie om totalt elva slussar – Bergs slussar, Oscars slussar och Karl Johans slussar – och slussstrappan utgör kanalens största nivåskillnad – 28,2 m – mellan kanalens nivå vid Berg och ytan till den naturliga farleden på sjön Roxen. Det har gett upphov till dels en stor nivåskillnad, dels till en lång sträcka p.g.a. de många stegen i slussningen. Förutom hamn i anslutning till Oscars slussar utgörs miljön av långa rader av parkträd, i vissa delar dubbla trädrader, som gett upphov till vad som i dag är en monumental park i mötet mellan Berg och Roxen.

I likhet med järnvägens utbyggnad senare på 1800-talet gav detta tidigindustriella kanalprojekt upphov till planerade tätortsbildningar, ofta i anslutning till slussstrapporna. Förutom de tekniska anläggningarna lät kanalbolaget uppföra en rad olika funktions- och bostadsbyggnader med direkt koppling till kanalen, i Berg t.ex. magasinet vid hamnbassängen. Bostadsbyggnaderna uppfördes efter typritningar för exempelvis sluss- eller brovaktarboställen.

Vid varje slussstrappa uppfördes slussvaktarbostäder, med tillhörande ekonomibyggnader, ladugårdar, tvättstugor och jordkällare. I Berg uppfördes också en slussmästarbostad samt ett trädgårdsmästeri. Kanalbolaget lät även bygga villor som beboddes av kanalbolagets anställda. Tillsammans antyder de om särskilda funktioner som fick samlas på denna plats, vilket lyfter fram kärnfunktioner och platsens strategiska betydelse för kanalbolaget.

Genom egnahemsbyggande från 1920-talet har norr om kanalen en villaförstad växt fram. Det lokala näringslivet som byggindustri, transport och jordbruk m.m. drog nytta av kanalens transportmöjligheter och etablerade sig också i anslutning till kanalen. I Berg finns relativt sena exempel på det – bebyggelse från kvarnverksamhet, bussgarage, bilverkstad m.m. med tillhörande ekonomi- och bostadsbyggnader.

En tredje företeelse som redan tidigt drog nytta av kanalens vackra läge i landskapet var turismen som förutom ångbåtsfärder gav upphov till hotell, restauranter, schweizerier m.fl. borgligt präglade nöjesetablissemang. Den tidiga turismen på Göta kanal har bidragit till den bild av Göta kanal som fortfarande i dag är gängse, d.v.s. ett småskaligt och pittoreskt sätt att uppleva kulturlandskapet på, som besökare via landsväg, med fritidsbåt eller med turbåt.

Historik

Göta kanal vid hamnbassängen, sikt mot väster. I fonden syns bland annat Oscars slussar och f.d. lantmannaskolan.

Slussstrappan Karl Johans slussar vid Berg

Historik

Kart- och ortofotosekvens 1775-2023

Läsanvisning

Kartsekvensen är en komplettering till historiken som återfinns på sidan 32.

För aktuellt projekt visas perioden som börjar med jordbruksreformen storskifte.

1775 Storskifteskartan. Källa: Lantmäteriet

Ca 1775

Vreta kloster (1) präglas av bland annat av Vreta kyrka och klosterruin och prästgård. Vreta kloster utgör tillsammans med Bergs by (2), en koncentration av gårdsbebyggelse på Bergs höjd, ett sockencentrum.

De äldre landsvägarna (3) finns i stort sätt kvar idag. Östra delen av planområdet är fortfarande jordbruksmark (4). Gullbergshögen (5) är markerad med en grön konturlinje.

Ett antal gränser och elementer i landskapet är

även idag igenkännbara, till exempel avgränsningen av bergshöjderna vid Roxen (6). Självhöjden (7) markeras som utmark ("utjord").

Flera kalkstensbrott är markerade på kartan som "Kalkgröpper" (8).

De sammanhängande lägre terrängdelarna inom dalgången är markerade som "ängar" (9), troligen betesmark och fuktängar. Utmed norra sidan kommer senare hamnbassängen att placeras (se nästa karta).

Historik

1868-77 Häradskartan. Källa: Lantmäteriet

Ca 1870

Den stora skillnaden med storskifteskartan är att Göta kanal är sedan 1832 fullt utbyggd (1). Intill kanalen finns flera till verksamheten tillhörande byggnader - slussvaktareboställ (2), slussinspektorsbostad (3) m.fl.

Landsvägen (4) går genom en allé förbi Bergs bytomt i ett läge väster om det nu aktuella planområdet. Mot norr överbryggas denna landsväg nu Göta kanal. I anslutning till landsvägen är ett kalkstensbrott (5) markerad.

Vägnätet presenteras väldigt tydligt. Söder om planområdet går en mindre väg (6) obruten över åkermarken mellan Vreta klostrets kyrka och gården Pålstorp (7) på höjdryggen vid Roxen, med förlängning söderut till kyrkoherdebostället (8) och norrut till slussarna vid Göta kanal.

Gullbergshögen (9) ligger omgiven av odlingsmark med en framträdande position i landskapet. Tvärs genom området går den gamla landsvägen mot Linköping (10).

1932 Generalkarta Källa: Lantmäteriet

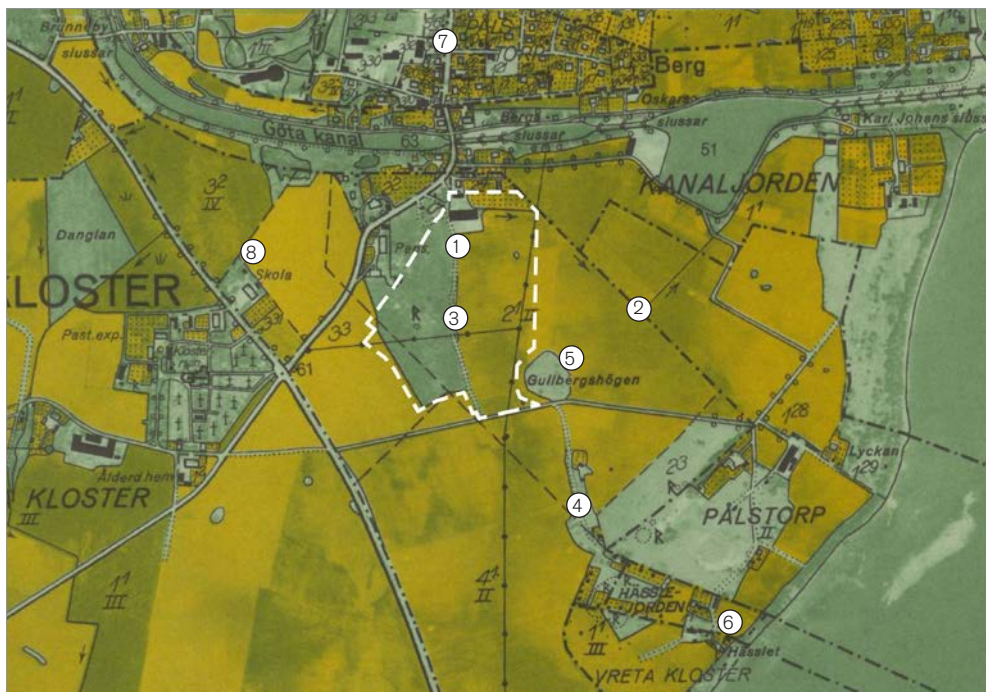
ca 1930

Berg är sedan länge etablerat och norr om kanalen har tätorten växt genom att en mängd egna hem byggts (1).

En ny väg (2) har byggts mot sydväst (väg E1044).

Söder om Bergs höjd har den mindre vägens kurvar rättats ut (3).

Historik

1950 Ekonomisk karta Källa: Lantmäteriet

1950

Kalkstensbrottet (1) är avvecklat. Ett dike tillika bygräns (2) leder tvärs över åkermarken och förbinder kanalen med Pålstorp. Mötet mellan åkermark och Bergs höjd bildar en skarp gräns i landskapet (3). Det småskaliga vägnätet är väl utvecklat i östra delen av området runt Pålstorp. En ny förbindelse (4) går mellan Gullbergshögen (5) och Hässlet (6) i sydöst.

Samhället i Berg har expanderat norrut med både bostäder och verksamheter (7). Öster om kyrkan har skolan flyttat (8). I kartan syns även ett flertal fornlämningar inom hagmarksområdena på moränhöjderna och åskullarna (markerade med R).

1970 Ortofoto Källa: Lantmäteriet

1970

Landsvägen mot Stjärnorp har dragits om till nytt läge (1) motsvarande dagens sträckning. Lantmannaskolan har uppförts med skolbyggnad, rektors-, vaktmästars- och elevbostäder i södra delen (2) och tillhörande ladugård, verkstad, maskinhall, förråd etc i norr (3).

Runt skolbyggnaderna har utemiljön en anlagd karaktär där byggnaderna ordnats kring en centralt placerad park. Träd och trädgårdsanläggningar ramar in husen på höjden i söder medan

lägre liggande delar har en öppen och brukad karaktär (4) där mindre stigar leder över fälten. Gullbergshögen (5) ligger fortsatt väl exponerad i det öppna landskapet.

Historik

2000 ortofoto Källa: Lantmäteriet

2000

Lantmannaskolan har kompletterats med ekonomibyggnader och stora hårdgjorda ytor på tomtens lågt liggande delar åt i öster (1) och bebyggelsens kringtytor åt sydost har börjat växa igen (2).

Bergs slussar har utvecklats som besöksmål med restaurangbyggnad invid slussen (3) och parkeringsytor söder om kanalen (4).

Vreta kloster skola har byggts ut med kompletterande byggnader (5). Landsvägen har fått en ny dragning i kurva (6) med separat gång- och cykelstråk. Trafiken mellan Linköping och Berg är prioriterad som huvdväg mot vilken vägen mot kyrkan och skolan ansluts i ny korsning (7).

2023 ortofoto Källa: Lantmäteriet

2023

Nya bostadsbebyggelse (1) har uppförts på fastigheten väster om f.d. lantmannaskolan. Skolan har byggts ut ytterligare (2). Besöksverksamheten invid slussarna har expanderat med nya parkeringsytor, café och olika typer av aktivitetsytor (3).

På slänterna söder om skolan (4) och i fastighetsgräns mot kanalen (5) har ny vegetation etablerats som lummar in och skymmer f.d. lantmannaskolan.

Kulturhistoriskt värde

Definition av kulturhistoriskt värde

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetet som ”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag”.

Kulturhistoriskt värde definieras här med utgångspunkt i kriterierna: "Kulturhistorisk helhet och relevans" samt "Möjlighet till kunskap och förståelse". Kriterierna fungerar som olika ingångar till en samlad bedömning och förklaring av kulturhistoriska värden utifrån vilka berättelser som kulturmiljön har potential att förmedla.

Bedömningen av det kulturhistoriska värdet är förankrad i rapportens historikavsnitt och de kulturhistoriska sammanhang som avgränsas där.

Kulturhistorisk helhet och relevans

Utredningsområdet speglar en sammanhängande processkontext och som helhet har miljön ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Bevarade markanta landformer, fornlämningar med sina specifika platser i landskapet, avtrycket av jordbrukets långa utveckling, klostrens och senare sockencentrums roll, det storslagna byggnadsprojektet Göta kanal och senare utvecklingar med skola, industri, bostäder och turism har i huvudsak präglat det nuvarande landskapet och samhället. Bergs kulturmiljö har därmed möjlighet att överföra kunskap om denna kombination av avläsbara kulturhistoriska spår.

Spåren efter tingsplatsen Gullbergshögen, Vreta kloster som helhetsmiljö och Göta kanals dominerande plats i landskapet har ett värde i vid bemärkelse och är ett av uttrycken för riksintresset. Områdets topografiska förutsättningar där höjder kontrasterar med det kringliggande vidsträckt öppna slättlandskapet gör att de nämnda komponenterna upplevs från långt håll och från många olika platser. Planområdet ligger på en sådan höjd i landskapet och dess bebyggda och parkliknande karaktär är karaktärskapande, även för det intilliggande öppna jordbrukslandskapet.

Kunskap och förståelse

Panorama mot norr med Gullbergshögen centralt i bilden och Bergs höjd till vänster.

Förhistorien - fornlämningar som berättar om kulturlandskapets tidsdjup

Höjdryggarna och dalgångarna runt Berg utgörs av ett ålderdomligt jordbrukslandskap med åkrar och betesmarker. Fornlämningarna berättar om ett stort tidsdjup. På höjdernas sluttningar ligger rester av järnålderns jordbruk, till exempel odlingsterrasser och gravfält vid Pålstorp. Under järnåldern betraktades drumlinernas slänter som mest gynnsam för åkerbruk. Dalgångarna med lerjord brukades initialt som betesmark. Först när grundvattennivån sjunkit flyttades åkrarna dit.

Högst upp på drumlinerna, ovanför åkerlämningarna, finns gravfält. Detta är fallet både med Bergs höjd och med höjden vid Roxen. Gravfältet har ett tydligt geografiskt samband med järnåldersboplatserna, som ligger på sluttningen vid gravkullarna. Bergs by växte under medeltiden fram i samma läge och med en koncentration av gårdar.

Idag finns få gårdar kvar på den gamla bytomten, men läget visar på en bosättningskontinuitet sedan järnåldern.

Drumlin-höjderna är ett av de främsta uttrycken i landskapet avseende förhistorisk markanvändning. Höjden accentueras i dagsläget av park- eller skogslignande vegetation vilket ökar avläsbarheten av landskapets landformer och topografi.

Områdets mest markanta fornlämning är Gullbergshögen, en ca 10 meter hög anlagd höjd, som ligger markant på krönet av en mindre moränhöjd, direkt sydost om planområdet. Högen upplevs från många platser och även från långt håll, som ett solitärt element i landskapet. Att höjden numera är nästan helt igenväxt bidrar till detta. Gullbergshöjden f.d. tingsplats, med ett namn som är relaterad till häradet Gullberg, vilket bidrar till berättelsen om forntiden.

Sammantaget utgör detta ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Kombinationen av bebyggelse-, samhälls- och agrarhistoria samt starka

Kulturhistoriskt värde

Lång siktlinje mot Vreta klosters kyrktorn

miljöskapande kvaliteter, symbolvärde och pedagogisk läsbarhet gör hela planområdet med omgivningar särskilt värdefullt i både lokalt, regionalt och nationellt perspektiv.

Till de viktigaste värdebärande motiven hör:

- Samhällshistoriskt värde
- Bebyggelsehistoriskt värde
- Miljöskapande värde
- Symbolvärde
- Kontinuitetsvärde
- Pedagogiskt värde

**Vreta kloster - från katolskt
Cistercienserkloster till protestantiskt
sockencentrum**

Fram till och med reformationen präglades området till stor del av Vreta kloster. Det första klostret i Vreta grundades troligen i början av 1100-talet. Klosterbebyggelsen är den äldsta i området. Redan under kristendomens första epok fanns en träkyrka på samma plats som senare ersattes av den första stenkyrkan. Kyrkan utvecklades under 1100-talet vidare i samband med etableringen av cistercienserklostret (1160-talet). Det kraftiga och höga kyrktornet härstammar från samma period. Klosterkyrkan användes under medeltiden även som sockenkyrka. Efter reformationen upplöstes klostret och omvandlades till sockencentrum. Ruinerna efter de nedrasade och rivna byggnaderna finns norr om kyrkan (fornlämning RAÄ 50:3). Kyrkan förföll initialt men restaurerades senare och behölls som sockenkyrka.

Vreta klosters helhetsmiljö utgör i dagsläget en viktig berättelse som är synligt från långt håll runtom i kulturlandskapet tack vare det höga kyrktornet och dess omgivande trädkronor. Namnet Vreta lever även vidare i omgivningen genom fastighetsbeteckningar.

Bergs by, med samma läge som järnåldersbo-platsen, växte troligen redan fram under klosterepoken, nådde sin fulla utveckling efter reformationen och har fungerat som sockencentrum under flera hundra år. Byn splittrades vid laga skiftet ca 1850 när fyra av de sex gårdarna flyttades ut. Den bevarade Gästgivaregården utmed gamla landsvägen berättar i dagsläget om denna historia. Den andra, Frälsegården, omvandlades och blev en del av Lantmannaskolan.

Sammantaget utgör Vreta kloster ett av Sveriges mest välkända och betydelsefulla klosterområden. Kombinationen av bevarade strukturer, långvarig funktion och stark symbolisk närvaro ger platsen ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Till de viktigaste värdebärande motiven hör:

- Samhällshistoriskt värde
- Arkitekturhistoriskt värde
- Symbolvärde
- Miljöskapande värde
- Kontinuitetsvärde

Kulturhistoriskt värde

Göta kanal, Oscars sluss, vy söderut

Göta kanal – från sår till ornament i kulturlandskapet

Kanalen är en markant berättelse vid Berg. Dess dominerande läge utgör en viktig del av landskapsbilden. Till skillnad från till exempel äldre vägdragningar följer kanalen i mindre utsträckning landskapets topografi. Kanalen planerades och grävdes som en helt ny sträckning, en ca 118 meter bred zon, vilket gör att kanalen upplevs i högre grad som ett egenartat element i landskapet. Den kan vara något ingrävd, jämn eller något upphöjd i förhållande till omgivningens marknivåer. Framförallt kanalens vallar och trädplantering kan upplevas från långt håll. Vid Berg upplevs kanalen som en tydlig komponent i landskapet: en horisontell linje och avgränsning av jordbrukslandskapet mot norr. Att kanalen planerades genom ett mycket gammalt odlingslandskap med etablerade bebyggelsestrukturer medförde en betydande barriäreffekt som medförde ett storskifte och vilket gjorde övergångar nödvändiga. Vid Berg försågs den gamla landsvägen med en bro.

Såsom landskapet konfronterades med en ny kanal, fick den nya kanalen det kringliggande landskapet som utsikt. Själva kanalmiljön är starkt präglad av de vida utblickar över det öppna jordbrukslandskapet. Denna upplevelse förstärks på platser där kanalen är relativt högt belägen i förhållande till omgivningen. Det är fallet vid Berg vilket medför att utsikten över landskapet, framförallt söderut över det öppna slättlandskapet, upplevs som en viktig komponent av kanalmiljöns karaktär.

Sammantaget har Göta kanal har mycket högt kulturhistoriskt värde som teknikhistoriskt monument och rumsligt formande landskapselement. Kombinationen av funktion, gestaltning och historisk betydelse gör kanalen till en av de mest karaktärsskapande strukturerna i området.

Till de viktigaste värdebärande motiven hör:

- Teknikhistoriskt värde
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde
- Symbolvärde
- Kontinuitetsvärde
- Pedagogiskt värde

Bergs höjd, Rectorsbostad, del av f.d. lantmannaskolan

1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning

Kanalens tillkomst är relaterad till Bergs vidare utveckling med infrastruktur, bostäder, verksamhetsbyggnader och senare även turism.

De flesta äldre vägdragningar bevarades även efter att Göta kanal anlagts. Berg blev en infrastrukturell knutpunkt på grund av kombinationen av vägnätet och kanalens transportled. Omlastning var möjligt vid hamnbassängen där det fanns ett magasin. Vid Berg drogs den gamla landsvägen om till nytt läge, medan den gamla sträckningen kunde bibehållas bredvid. En ny vägförbindelse mot sydväst kom till (väg E1044).

Verksamhetsbebyggelse. Kanalens transportmöjligheter medförde en utveckling av småskaliga industrier och övriga verksamheter som kvarnverksamhet, bussgarage, bilverkstad.

Samhället i Berg har från början av 1900-talet expanderat, framförallt norr om kanalen, med

både bostäder och verksamheter. Vid bron möter kanalen och landsvägen, vilket medförde en nod som så småningom blev Bergs centrum. Samhällsservicen samlades längs Stjärnorpsvägen. Öster om Stjärnorpsvägen utvecklades bostadsområden, på västra sidan utvecklades mer funktionell bebyggelse såsom bussgarage, verkstäder, kvarnverksamhet, träindustri m.m. med tillhörande ekonomi- och bostadsbyggnader. Många av dessa byggnader finns kvar som gör att denna expansiva bebyggelsefas fortfarande kan avläsas.

Utvecklingen av turismen, med till exempel hotell, restaurang (Kanalkrogen) och besökscentrum, har en stark koppling till kanalen.

Under åren 1915-1917 genomgick Vreta kyrka en genomgripande restaurering under ledning av sedermera riksantikvarie, Sigurd Curman. Som kom att bli stilbildande för flera generationers renoveringsarbeten. Vreta klosters skola ligger i byns nordöstra del och har successivt växt till sedan 1911 då den etablerades på platsen, senast 2023 då en ny skolbyggnad lades till.

Kulturhistoriskt värde

Bergs slussar, där Stjärnorpsvägen korsar Göta kanal. Till höger syns kanalkrogen 2025, före branden.

F.d. lantmannaskolan utgörs av en värdefull bebyggelsegrupp på Bergs höjd. Från skolan med dess bebyggelse och park finns visuella relationer med kringliggande kulturlandskap.

Lantmannaskolan i Berg uppfördes på den fastigheten som tidigare utgjort Frälsegården i Berg. Uppdraget att gestalta skolmiljön gick till den välkände arkitekten Nils Tesch. Byggnader, dess tillhörande utemiljö och även det kringliggande landskapet blev en samkomponerad helhet. Skolan invigdes 1955 och kursutbud och antal elever ökades successivt. Skolans blev även en viktig kunskapskälla för lantbrukarna i trakten och bidrog till såväl förbättrad teknik och maskinpark som implementeringen av nya och förbättrade grödor genom att eleverna gjorde praktik på gårdarna runt om skolan. 2011 flyttade skolan ett par kilometer västerut till det som nu kallas Vreta utbildningscentrum.

Sammantaget har 1900-talets utveckling inte brutit kulturlandskapets karaktär utan förstärkt det genom funktionell och fysisk kontinuitet. Den kanalrelaterade utvecklingen av området

under 1900-talet har ett kulturhistoriskt värde, särskilt kopplat till utbildningshistoria och platsens fortsatta bruk.

Till de viktigaste värdebärande motiven hör:

- Samhällshistoriskt värde
- Socialhistoriskt värde
- Arkitekturhistoriskt värde
- Miljöskapande värde

Kulturhistoriskt värdefulla karaktärsdrag

Kulturlandskapets möte med bebyggelsen

- Storskaligt slättlandskap med tydliga gränser i landskapet mellan bebyggelsen och odlingsmarken. Tydliga landformer med trädklädda höjder och skarpa brynzoner som kontrasterar mot den flacka dalbotten.
- Långa utblickar gör det möjligt att läsa av och förstå hela landskapssammanhanget.
- Vreta kloster kyrkas roll som solitär landmärke, vars torn reser sig högre än kringliggande bebyggelse visar historiska hävd och anspråk på landskapet.
- Bebyggelsen på Bergs höjd ligger i fonden av slättlandskapet, synlig från långt håll.
- Gullbergshögen som ensam solitär i öppet landskap, drumlinen eller höjdryggen längs Roxen och Göta kanal som tydligt avläsbara landskapselement.
- Långa siktlinjer genom och vyer över slättlandskapet och den intilliggande dalgången från Göta kanal
- Odlingsmarken har ett tydligt avslut mot Berg genom vallarna och trädraden längs kanalen. Anpassad och småskalig befintlig bebyggelse längs Göta kanal.

F.d. lantmannaskolan

- Byggnaderna på kullens krön utgör fondmotiv för resande mot Berg.
- Samkomponerad helhetsmiljö med hus och utemiljö, i relation till kringliggande landskap.

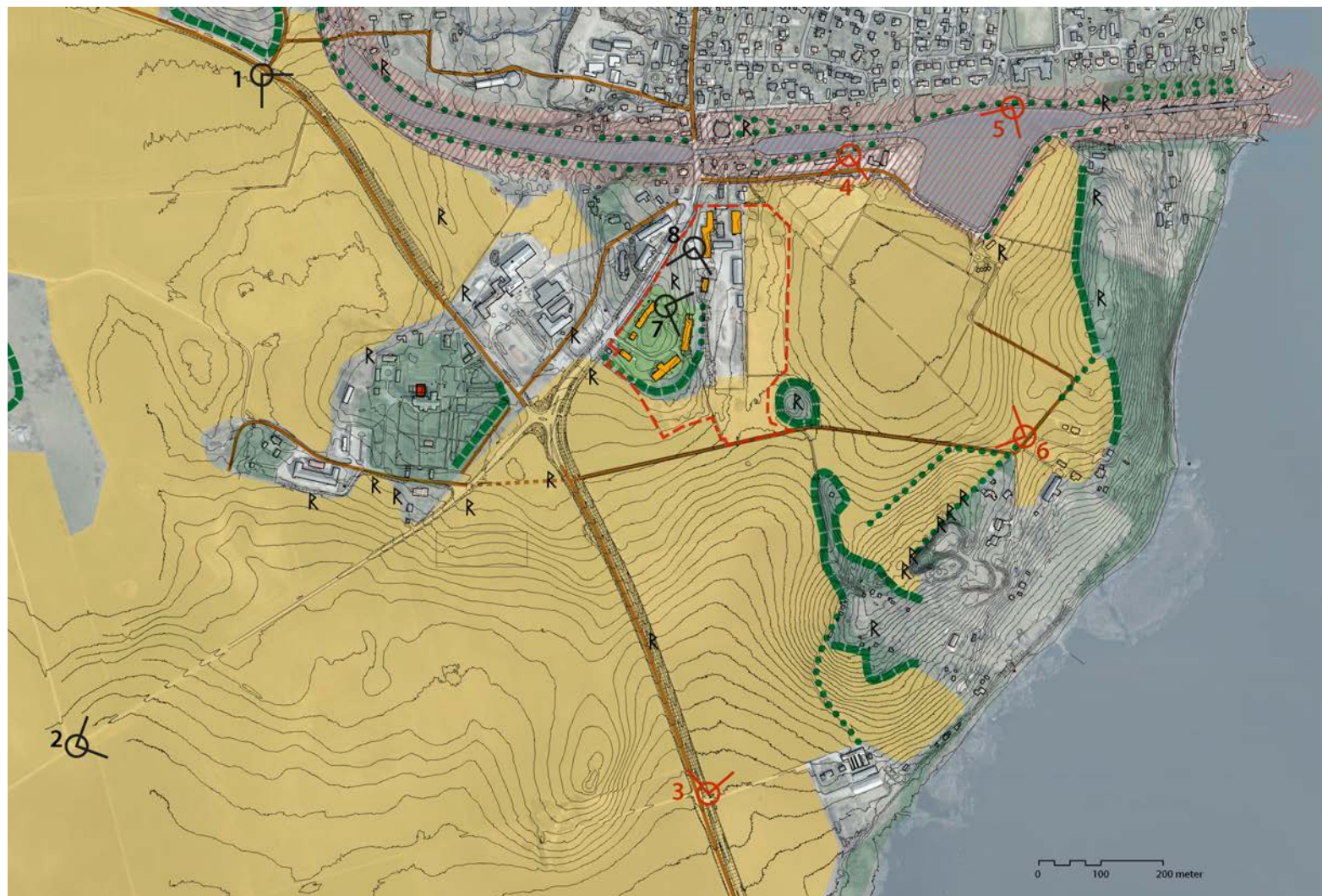
- Byggnaderna är grupperade tematiskt och placeringen speglar en funktionell indelning med olika status. Dels en grupp byggnader med högre status på kullen för boende och teoretisk undervisning, dels byggnader för praktisk utbildning på tomtens låglänta del. Visuella relationer mellan de båda miljöerna som gör det möjligt att läsa samman dem som en helhet.
- Modernistisk arkitektur av Nils Tesch, kännetecknad av förfinad enkelhet med sakligt utformade byggnadsvolymer i god samverkan med terrängen.
- Byggnadernas placering med topografisk anpassning längs höjdkurvorna. Från både byggnaderna och tillhörande uteplatser ges vida utblickar över landskapet.
- Bebyggelsens sammanhållna begränsningslinje mot dalbotten och flerskiktade siluett som trappar upp i terrängen. Husens placering i ring längs kanten av kullen med långsidan vänd mot odlingsmarken så att de formar ett inre parkrum. Uppvuxna träd-kronor skapar en bakre fond och siluett.
- Husens indragna bebyggelseplacering i relation till Stjärnorpsvägen, med parkmiljö som möter omgivningen.
- Uteplatser och gångar av kalksten, putsade tegelmurar, trapplopp mellan terrasseringsar, planteringar och damm i park samt äldre solitära lövträd.

Kulturhistoriskt värde

Karta kulturhistoriska värdebärare

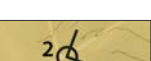
Såväl utrednings- och planområdets kulturlandskap (gul yta) som planområdets gårds- och parkmiljö (grön yta) samt planområdets bebyggelse (orangea konturer) är att betrakta som särskilt värdefulla - PBL 2:6 och 8:13, se s. 51.

- Öppen jordbruksmark /
öppen f.d. jordbruksmark
- Rumsbyggande
vegetationsfront, lång hävd
- Trädrad eller träridå med
lång hävd
- Götakanal-zon med bl.a.
alléträd
- Äldre vägdragnig (före
1900)
- Viktig vy för att uppleva
kulturhistoriska värdebärare
- Kulturhistoriskt särskilt
värdefull utemiljö, gårdsrum
med parkanläggning
- Landmärke (kyrktornet)
- Kulturhistoriskt särskilt
värdefull bebyggelse
(planområdet)
- Fornlämning

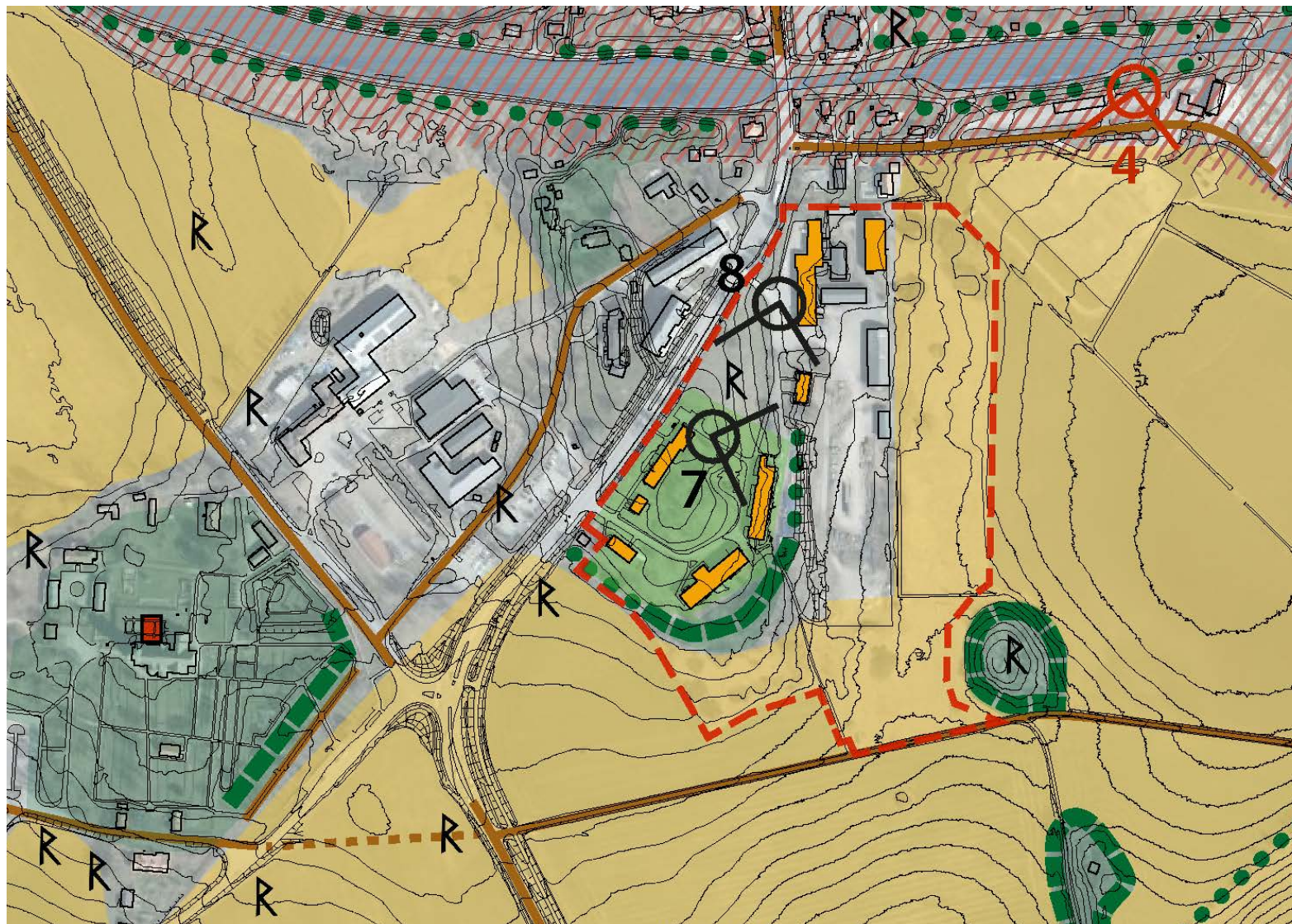

Kulturhistoriskt värde

Karta kulturhistoriska värdebärare, inzoomad

- Öppen jordbruksmark / öppen f.d. jordbruksmark
- Rumsbyggande vegetationsfront, lång hävd
- Trädrad eller träridå med lång hävd
- Göta kanal-zon med bl.a. alléträd
- Äldre vägdragning (före 1900)
- Viktig vy för att uppleva kulturhistoriska värdebärare
- Kulturhistoriskt särskilt värdefull utemiljö, gårdsrum med parkanläggning
- Kulturhistoriskt särskilt värdefull bebyggelse (planområdet)
- Fornlämning

De här redovisade värdebärarna kopplar till tillämplig lagstiftning - PBL, KML och MB, se s. 51.

Känslighetsanalys

Resultatet av känslighets- och tålighetsanalysen har sammanställts på intilliggande karta med tillhörande motivering i text enligt nedan. Siffror i texter hänvisar till siffror på karta.

Hög känslighet för ändring

1. F.d. Lantmannaskolan

- Som välbevarad helhetsmiljö med delområden som skapar en avläsbar helhet: skolbyggnader, elevbostäder, vaktmästarbostad och rektorsvillan med tillhörande parkmiljö, samt de äldsta delarna av skolans ekonomibyggnader och verkstad. Samkomponerad helhet: slänterna runt bebyggelsen som del av den samkomponerade gestaltningen av hus med även visuell anknytning till det kringliggande kulturlandskapet bedöms också ingå i helhetsmiljön.
- Kulturhistoriskt värde: 1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning (s. 40).

2. Den långa utblicken mot öster från Stjärnorpsvägen och skolan

- Utblicken möjliggör upplevelsen av landskapets hela sammanhang från Bergs höjds inre delar: dalgången, höjdryggen vid Roxen och även sjön Roxen och horisonten i fonden (vy 7, se s. 22).
- Kulturhistoriskt värde: Förhistorien - fornlämningar som berättar om kulturlandskapets tidsdjup (s. 38) och 1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning (s. 40).

3. Öppna markytor närmast fornlämningen Gullbergshögen

- Markytorna är avgörande för upplevelsen av den solitära kullen i sitt landskapliga sammanhang av böljande odlingslandskap. Eftersom Göta kanals miljö påverkas i hög grad av detta landskap har vyerna 4 och 5 tagits som vägledande för att analysera vilken distans mot kullen som behövs för att säkerställa Gullbergshögens friliggande karaktär. Denna särskilda analys beskrivs och illustreras närmare på sid. 40.
- Kulturhistoriskt värde: Förhistorien - fornlämningar som berättar om kulturlandskapets tidsdjup (s. 38) .

Känslig för ändring

4. F.d Lantmannaskolans parkytor

- Ursprungligen planerade för kompletterande skolbebyggelse runt ett inre parkrum.
- Kulturhistoriskt värde: 1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning (s. 40).

5. Övergången mellan slänten med brynzonen och den flacka marken på landskapets nedre nivå

- Bedöms känslig för ändring, då topografin är beroende av hur mötet utformas för att kunna upplevas som karaktärsskapande landskapselement i skolans bebyggelsekomposition.
- Kulturhistoriskt värde: 1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning (s. 40).

6. Tidigare odlingsmark i mötet med den uppodlade dalgången

- Känslig för ändring med hänsyn till upplevelsen av dalgångens avgränsning och upplevelsen av samhällets front i mötet med Göta kanal.
- Kulturhistoriskt värde: Förhistorien - fornlämningar som berättar om kulturlandskapets tidsdjup (s. 38) och Göta kanal - från sår till ornament i kulturlandskapet (s. 40).

Tålig för ändring

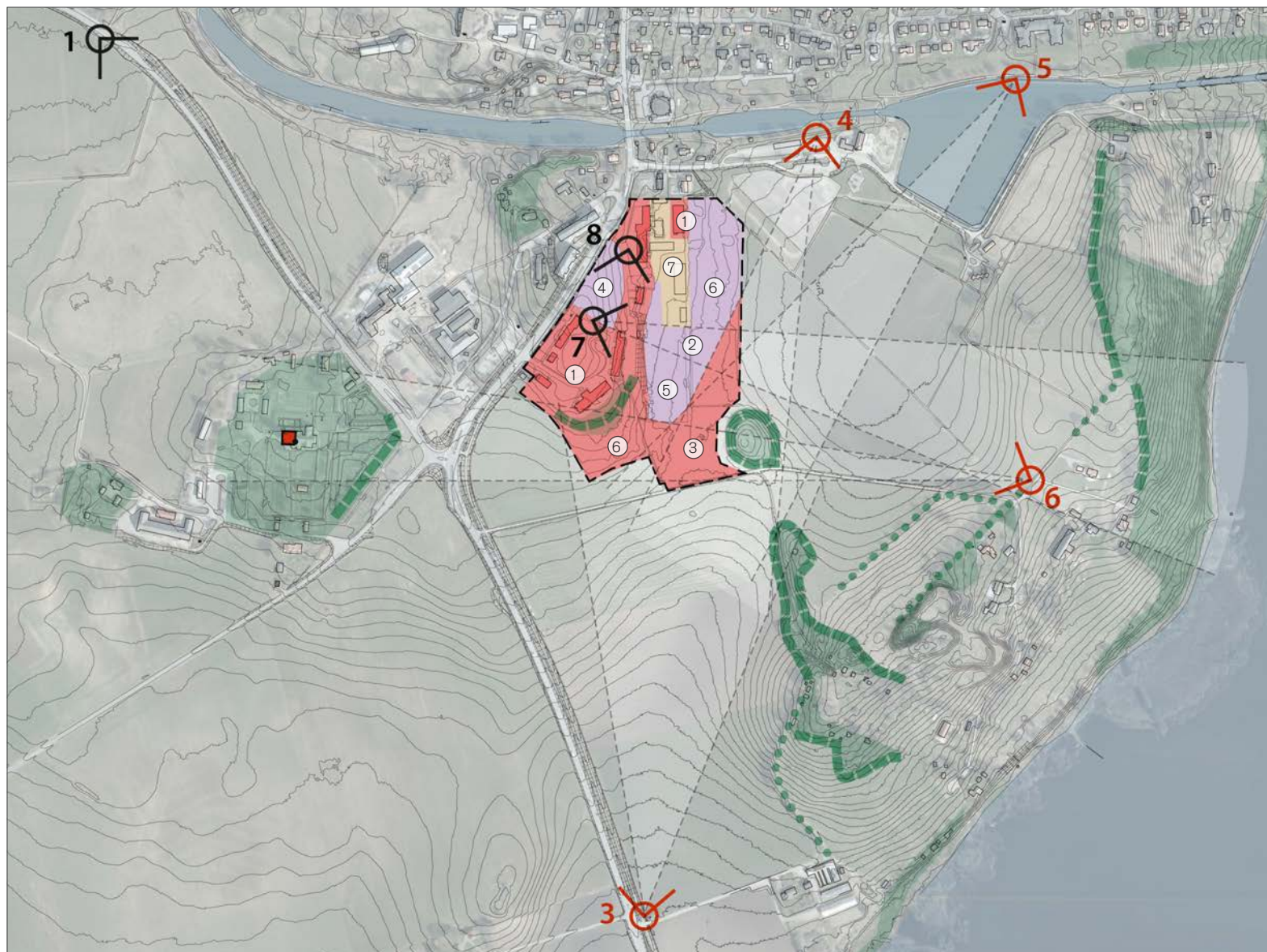
7. Senare kompletteringar av ekonomibyggnader och verkstäder med tillhörande bruksytor

- Bedöms tåliga för ändring.
- Kulturhistoriskt värde: 1900-talet - småindustri och jordbruksutbildning (s. 40).

Känslighetsanalys

Karta känslighet och tålighet

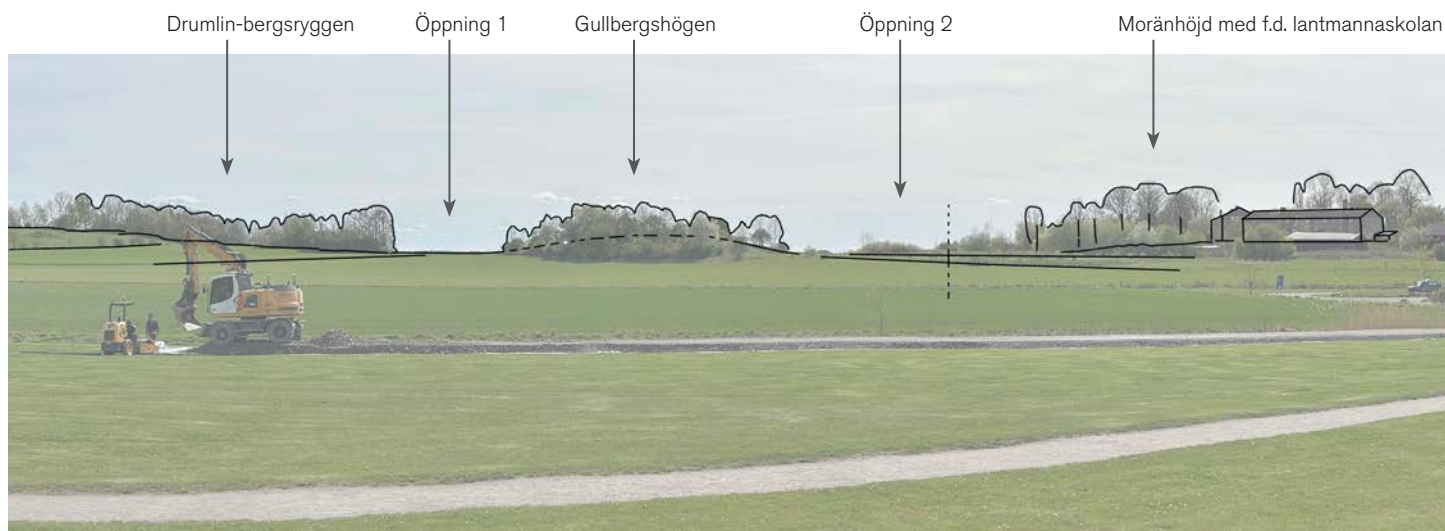
- Hög känslighet för ändring
- Känsligt för ändring
- Tålig för ändring
- Landmärke (kyrktorn)
- Rumsbildande vegetationsfront
- Vy med särskilt hög relevans
- Vy med hög relevans
- Siktält som används i känslighetsanalysen

Känslighetsanalys

Kompletterande vy, mot sydväst, från södra kanten av hamnbassängen, mot Gullbergshögen (se läget på kartan s 47, markerad med asterisk-symbol).

Silhuettbild, ritad på samma vybild som ovan (se förklarande text till höger).

Analys av hög känslighet i område nr. 3 - öppna markytor närmast fornlämningen Gullbergshögen

Fornlämningen Gullbergshögen upplevs som solitär kulle sett i sitt landskapliga sammanhang av böljande odlingslandskap. Eftersom detta landskap hänger tätt samman med Göta kanals miljö har vyerna 4 och 5 används som stöd vid känslighetsanalysen. Från dessa punkter upplevs slättlandskapet söder om kanalen. Det handlar om ett stort landskapsrum där utblickar mot slättlandskapets fortsättning mot söder och sydväst medför ett betydande siktdjup.

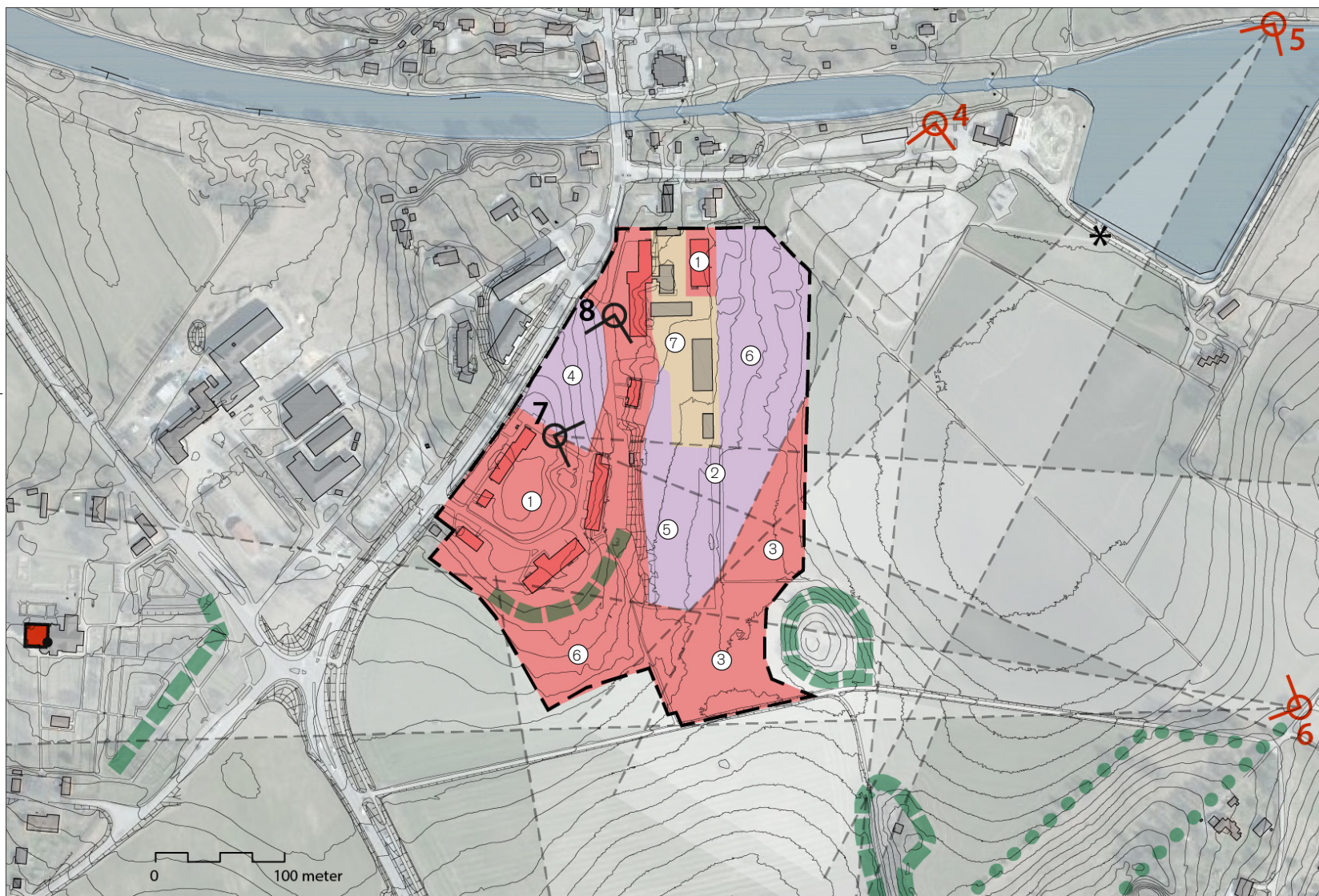
De nämnda öppningarna markeras med nr. 1 och nr. 2 i siluettbilden på denna sida. Landskapskompositionen som upplevs från Göta kanal omfattar följande: drumlin-bergsryggen med dess markanta branter, öppning 1, Gullbergshögen, öppning 2, moränhöjd där f.d. lantmannaskolan ligger.

Öppning 1 upplevs framförallt från vypunkt 5, och i något mindre omfattning även från vypunkt 4. Öppning 2 upplevs som störst och den avgränsas av Gullbergshögen och Bergs höjd. Eftersom öppning 2 ligger inom planområdet riskeras den minskas eller försvinnas vid eventuella framtida utvecklingar. För att säkerställa upplevelsen av Gullbergshögen som friliggande i landskapet behöver öppning 2 i tillräckligt omfattning säkerställas med en dimension som på ett acceptabelt sätt relaterar till landskapets stora skala och även till upplevelsen av Bergs höjd.

Känslighetsanalys

Karta känslighet och tålighet, inzoomad

- Hög känslighet för ändring
- Känsligt för ändring
- Tålig för ändring
- Landmärke (kyrktorn)
- Rumsbildande vegetationsfront
- Vy
- Siktält som används i känslighetsanalysen
- Kompletterande vyläge till siluetskiss sid. 46

Rekommendationer för fortsatt utveckling

Nedan beskrivs gestaltungsprinciper och förhållningssätt att utgå från under det fortsatta planarbetet för att tillvarata och bevara de utpekade kulturhistoriska värden och uttryck för respektive riksintresse som denna rapport beskrivit. Detta kan ske genom tillämpning vid framtagandet av en ny kvartersstruktur som föreslås, avseende främst placering, volymverkan och utformning.

Generellt behövs ytterligare utredning och volymstudier för att avgöra vad som är en väl anpassad och lämplig bebyggelseutformning och höjdskala. Antikvariskt sakkunnig bör medverka som kulturmiljöstöd under den kommande planprocessen och bistå i skissprocessen. Genom att göra medvetna avvägningar under hand kan ett väl anpassat förslag arbetas fram. Till samrådskedet och bör en konsekvensanalys avseende påverkan på kulturmiljövårderna upprättas, som uppdateras till granskningsskedet.

De fyra grupperna rekommendationer i detta kapitel syftar till att möta de lagkrav som ställs i plan- och bygglagen; kulturmiljölagen och miljöbalken. Tillämpliga lagparagrafer redovisas på s. 51.

Hänsyn till kulturlandskapet

PBL 2:6, KML 1:1, KML 2:1 och MB 3:6

- Bevara läsbarheten av Gullbergshögen som solitär landform i sitt landskapsmässiga sammanhang. Ett respektavstånd behöver hållas närmast Gullbergshögen, för att säkerställa upplevelsen av högens friliggande läge i landskapet och bibehålla de långa siktlinjerna som finns mellan å ena sidan Berg med Göta kanal och å andra sidan slättlandskapet. Ytorna närmast kullen, som på känslighetskartan är markerade med hög känslighet, behöver därför lämnas helt öppna. Som referens för dessa ytor hänvisar vi till den anslutande öppna jordbruksmarken. Ytorna kan utvecklas som öppen park och nyttjas för rekreation eller dagvattenhantering. Ytorna bör dock hållas helt öppna utan högre vegetation eller objekt som skymmer sikten. Befintlig vildvuxen vegetation bör tas bort.
- Hänsyn behöver tas till Vreta klosterkyrkas torn som landmärke sett från håll. Tillkommande bebyggelse behöver underordnas i volym för att inte konkurrera med kyrkans torn och dess omgivande trädkronor. Vystudier bör genomföras för att säkerställa att kyrktornet och omgivande trädvolymerna även fortsättningsvis ostört tecknar sig över omgivningen.
- Gränsen mot det omgivande odlingslandskapet bör hållas skarp och tydlig. Uteplatser och trädgårdar kan med fördel placeras utåt mot odlingsmarken för att skapa en planterad och lummig övergång mellan åkrarna och nya byggnader. Trädgårdar bör vara tydligt avgränsade och vegetationen bör hållas låg.
- Undvik ny bebyggelse som konkurrerar med de äldre skolbyggnadernas roll som fondmotiv mot landskapet i mötet med bebyggelsen söderifrån. Utemiljön bör vårdas så att siktlinjer tillvaratas och de befintliga byggnaderna fortsatt upplevs trona på höjden i mötet med slättlandskapet.
- Odlingsmarken runt planområdet bör lämnas fri från ny bebyggelse. Undvik nya tillägg som bryter långa siktlinjer i landskapet. Värna ett aktivt jordbruk med brukade åkermarker och öppna hagmarker för att landskapsbilden fortsatt ska vara avläsbar.
- Dagvattenhantering som vidareutvecklar kulturlandskapets karaktär kan ske exempelvis i form av översilningsytor på öppen mark i dalbotten eller längs diken som markerar äldre gränser i landskapet, t.ex. i den raka kanten mellan planområdet och odlingsmarken.

Volym, placering och utformning

PBL 2:6, PBL 4:2 och MB 3:6

- Bibehåll en trappande skalverkan med volymer som följer och tydliggör terrängens stigning i en flerskiktad siluett. Nya hus på dalbotten bör inte överstiga två våningar. I höjdlägen, närmast Stjärnorpsvägen och i områdets norra del, kan en något högre skala studeras. Ny bebyggelse bör placeras tillbakadraget och med förgårdsmark mot vägen för att ansluta till områdets övergripande parkkaraktär och skapa distans mot bostadshusen på landsvägens andra sida. Rekommendationerna syftar till att inte ytterligare öka den kumulativa verkan som nya byggnadsvolymer kommer att bidra till.
- Den sammantagna volymverkan av ny bebyggelse på höjden bör studeras i vy för att uppnå balans mellan befintlig och tillkommande bebyggelse. Undvik en allt för kompakt bebyggelsestruktur som i höjd upplevs utmana Vreta klosterkyrka och den äldre skolbebyggelsen.
- Placera nya volymer längs höjdkurvorna, i förlängningen av dagens bebyggelsestruktur och med långsidan vänd mot det öppna åkerlandskapet, lika dagens bebyggelse.

Rekommendationer för fortsatt utveckling

- Nya volymer bör delas upp i mindre enheter med mellanliggande släpp som respekterar dagens utblickar mot landskapet från den äldre bebyggelsen. Skapa en sekvens av utblickar mellan de nya husen, lika förhållningssättet i den äldre strukturen.
- Bevara äldre uppvuxna karaktärsträd som skapar siluett på höjden och ramar in den f.d. skolmiljön. Bevara slänterna men röj sly för att ta tillbaka det ursprungliga stiliserade uttrycket, med återhållsam och befintlig vegetation kring skolbyggnaderna. Bibehåll ett respektavstånd mot släntfot som tydliggör topografien.
- Bevara upplevelsen av landskapet i vyn från Stjärnorpsvägen, norr om elevhemmen, ut i landskapet över dalen mot höjdryggen och Roxen. Vyn behöver vara tillräckligt bred för att landskapssammanhanget ska kunna upplevas och sjön fortfarande teckna sig i fonden. Ny bebyggelse anpassas i höjd och placering med hänsyn till detta.
- Tillkommande bebyggelse bör utformas som en tydlig ny årsring. Liksom skolmiljön utgör en sammanhållen helhetsmiljö bör även tillkommande bebyggelse planeras som en samplanerad helhet utifrån en övergripande gestaltningsidé.
- På tomtens norra del, där byggnader för praktisk utbildning finns kvar kan en förtätning göras, under förutsättning att föreslagna byggnadshöjder anpassas till befintliga samt att Verkstad/Gamla maskinhallen (byggnad 014B); Nya maskinhallen (byggnad 014C) och ladugård (byggnad 012) tas tillvara. Alternativa användningar kan provas.
- Ny bebyggelse bör uppföras terränganpassat. Undvik sprängningar, schakt och utfyllnad och att hårdgöra stora ytor på tomterna.
- Bebyggelsens utformning och materialval på tak, i fasader och murar/staket m.m. är avgörande för om ny bebyggelse ska kunna uppfattas som att den faller in i befintlig miljö, vilket bör vara en strävan. Kontraster undviks, snarare bör taktegel, omålat trä och kalksten föredras. Till eventuella putsytor bör jordpigment användas och hantverksmässig ytbehandling föredras, t.ex. brädrivning.

Skydd och varsamhet i relation till befintlig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

PBL 2:6, PBL 8:17 och PBL 8:13

- Bevara helhetsmiljön med skolbyggnader, elevhem och rektorsbostäder grupperade runt det inre parkrummet, samt de äldsta delarna av ekonomibyggnaderna i ett obrutet nordsydligt sammanhang som gör den äldre helhetsmiljön fortsatt avläsbar. Undvik att bryta visuella samband mellan de båda delarna.
- Befintlig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och utemiljö bör vårdas och underhållas med utgångspunkt från områdets helhetsverkan, där de individuella byggnadernas volym- och formverkan utförts inom ett överordnat tema.
- Bibehåll husgruppernas enhetliga volymverkan och strikta planform, taklandskap och skalverkan. Undvik tillbyggnader som bryter ursprungsvolymen. Bibehåll och underhåll områdets enhetliga färgskalor och materialverkan. Undvik påbyggnader och ombyggnader i fasad som bryter mot byggnadernas ursprungliga volymverkan och fasaduttryck.
- Vårda och bibehåll ursprungliga byggnadsdetaljer som exempelvis fönster, räcken, belysningsarmaturer, portar och murar.
- Utemiljön bör vårdas och restaureras för att tillvarata ursprungliga kvalitéer som utblickar, uteplatser och den formella parkanläggningen med damm centralt i området. Vårda och bibehåll ursprungliga karaktärsskapande delar som kalkstensgångar, murar, trapplopp och uteplatser. Vårda äldre uppvuxna karaktärsträd, gallra och förnygra vegetation i partier under igenväxning.
- Planbestämmelser formuleras i syfte att skydda, uppmana till varsamhet och att utforma tillägg med särskild hänsyn för att harmoniera med platsens kulturvården.

Fornlämningar inom planområdet

KML 2:1

- Ett medvetet förhållningssätt bör intas till att skolan ligger på Bergs bytomt (RAÄ nr: Vreta kloster 81:3) och specifikt byggdes på Frälsegården. Områdets sydvästra del är dessutom den plats där ett gravfält legat, vilket togs bort inför att skolan skulle byggas (RAÄ nr: Vreta kloster 81:2). I samband med grävningen av gravfältet togs stensättningen tillvara och kom att bevaras inom tomten (RAÄ nr: Vreta kloster 81:1).

Projektförutsättningar

Metod

Arbetet har utförts i samarbete mellan byggnadsantikvarie och landskapsarkitekter, genom arkivstudier, gemensamma platsbesök, diskussioner och analyser.

Traditionellt identifieras kulturhistoriska värden utifrån två perspektiv: *byggnader, platser och miljöer som källa till kunskap* respektive *byggnader, platser och miljöer som källa till upplevelse*. Byggnader och hela miljöer som källa till kunskap representerar ett bebyggelsehistoriskt perspektiv, där kulturhistoriskt värde definieras utifrån byggnadens funktion som historiskt dokument.

Byggnader och hela miljöer som källa till upplevelse representerar bland annat ett arkitektoniskt perspektiv där värde definieras utifrån byggnadens funktion som estetiskt/rumsligt objekt.

Kulturhistorisk värdering utgår från ovan indelning i källa till kunskap och källa till upplevelse samt även från den kategorisering av kulturhistoriska värden som finns publicerade i Kulturhistorisk värdering av bebyggelse (utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002). Fokus i värderingen är dock de kulturhistoriska berättelserna, i ett försök att bättre fånga de immateriella aspekterna av det kulturhistoriska värdet.

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetet som ”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag” (enligt Riksantikvarieämbetets plattform 2015).

Kulturhistoriskt värde definieras här med utgångspunkt i tre huvudkriterier: *Möjlighet till kunskap och förståelse, kulturhistorisk helhet och kulturhistorisk relevans*.

I karaktärsbeskrivning och värdering fokuseras på det kulturhistoriska värdet som källa till upplevelse och hur det tar sig uttryck i den fysiska miljön, med identifiering av konkreta värdebärande karaktärsdrag.

Vyanalyser

För att bedöma projektområdets rumsliga förhållande till den omgivande stads- och landskapsstrukturen analyseras vyer. Vyerna bedöms vara betydelsefulla för upplevelsen av av planområdets och kringliggande landskapets kulturhistoriska värden. Bedömningen av hur och i vilken utsträckning ett planförslag kan påverka utredningsområdets kulturhistoriska värdefulla miljö avgörs delvis av vad som kan hända i dessa vyer.

Urvalet av vyer har även styrts av att vypunkterna ska vara välfrekventerade punkter där allmänheten upplever de beskrivna komponenterna. Vyerna kan utgöra underlag i en senare konsekvensbedömning, för att analysera och illustrera hur och i vilken utsträckning planförslaget påverkar områdets kulturhistoriska värden.

Känslighetsanalys

Analysen av områdets känslighet och tålighet utgår från och grundas i dess kulturhistoriska värde. Ett övergripande syfte med analysen är dels att redovisa planområdets kulturhistoriska värde, dels att bedöma områdets känslighet och tålighet avseende ändringar och tillägg. Här ställs värden mot varandra och prioriteringar görs. Ut faller bedömningar om var och i vilken omfattning åtgärder kan vidtas utan att stora kulturhistoriska värden påverkas negativt.

Analysen av det kulturhistoriska värdet och bedömningen av känslighet och tålighet är alltså nära sammankopplade, men vid en jämförelse mellan kulturhistoriskt värde och känslighet/ tålighet kan utfallet skilja sig åt. Det beror på att landskap eller bebyggda områden inte bedöms som enskilda objekt utan som ingående delar i en sammantagen kulturmiljö, en aspekt som kan förbises vid bedömning av det kulturhistoriska värdet hos en enskildhet.

Analysen är tänkt att fungera som stöd vid planering i syfte att i möjligaste mån integrera befintliga kulturhistoriska kvaliteter i ett område som står inför förändring. Analysen redovisar prioriteringar utifrån det kulturhistoriska värdet och kan därmed utgöra ett stöd vid avvägningar mellan olika intressen under planprocessen.

Bedömningen av känslighet och tålighet sker i tre nivåer:

- **Hög känslighet för ändring**
- **Känsligt för ändring**
- **Tålig för ändring**

Hög känslighet för ändringar innebär att återhållsamhet bör iakttas. Om områden med hög känslighet behöver utvecklas ska det ske på respektive områdes villkor utan att värdebärande karaktärer och strukturer påverkas negativt eller förvanskas. Vid utveckling kan dessa i stället förstärkas, i vissa fall kan värden återskapas och levandegöras.

Områden som bedöms vara *känsliga för ändringar* innebär att mer eller mindre omfattande förändringar kan göras utifrån vissa givna förutsättningar, d.v.s. utföras med stor varsamhet. Inom de känsliga partierna finns kulturhistoriska kvaliteter att beakta för att vid utveckling kunna uppnå en god helhetsverkan. De givna förutsättningarna varierar inom de känsliga partierna, vilket avspeglas i analysen av dessa delområden.

Vissa delar inom projektområdet har bedömts vara *tåliga för ändringar*. Här kan mer fritt hållna ändringar och tillägg i bebyggelsemiljön provas.

Projektförutsättningar

Gällande lagrum

Plan och bygglag (2010:900)

Enligt *PBL 2 kap. 6 §* ska ny bebyggelse och nya byggnader utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Vidare så ska "bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas."

PBL 4 kap. 2§: Kommunen ska med en detaljplan pröva ett mark- eller vattenområdes lämplighet för bebyggelse och byggnadsverk samt reglera bebyggelsemiljöns utformning för

1. en ny sammanhållen bebyggelse med bygglovspliktiga byggnadsverk, om det behövs med hänsyn till bebyggelsens karaktär, omfattning eller inverkan på omgivningen, till behovet av samordning eller till förhållandena i övrigt,
2. en bebyggelse som ska förändras eller bevaras, om regleringen behöver ske i ett sammanhang med hänsyn till den fysiska miljö som åtgärden ska genomföras i, till åtgärdens karaktär eller omfattning eller till förhållandena i övrigt, (...)

Enligt *PBL 8 kap. 13 §* får "En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas."

Enligt *PBL 8 kap. 17 §* omfattas all bebyggelse även av plan- och bygglagens krav på varsamhet vid ändring. Detta innebär att "ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."

Kulturmiljölag (1988:950)

1 kap. 1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagens 2 kap. 1 §. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Om åtgärder mplaneras vid en fornlämning ska länsstyrelsen kontaktas. Det behövs tillstånd från länsstyrelsen innan åtgärder som riskerar att påverka eller förstöra en fornlämning påbörjas. Enligt 2 kap. 12 § kulturmiljölagen krävs tillstånd från länsstyrelsen för schaktning, grävning och andra ingrepp i mark.

Miljöbalk (1998:808)

Planområdet ansluter till två riksintressen för kulturmiljövården - Vreta klosters-Knivinge [E36-37] och Göta kanal [E9] - och omfattas av miljöbalkens 3 kap. 6 §. Där regleras att riksintresset ska skyddas mot påtaglig skada, det vill säga att områdets kulturhistoriska värden ska bevaras och skyddas från åtgärder som medför påtaglig negativ kulturmiljöpåverkan.

Projektförutsättningar

Riksintressen

Riksintressen för kulturmiljövården omfattas av miljöbalkens 3 kap. 6 §. Där regleras att riksintresset ska skyddas mot påtaglig skada, det vill säga att områdets kulturhistoriska värden ska bevaras och skyddas från åtgärder som medför påtaglig negativ kulturmiljöpåverkan. Det är de värdebärande karaktärsdrag som legat till grund för utpekandet som ska skyddas från påtaglig skada. En åtgärd som berör ett riksintresse måste därmed utformas så att den inte medför påtaglig skada på riksintresset för att vara tillåtlig. Planområdet är berört av två områden som är utpekade som riksintressen för kulturmiljövården - det ligger inom riksintresset för Vreta kloster och gränsar i norr mot riksintresset för Göta kanal.

Vreta kloster - Knivinge [E36-37]
(Vreta Klosters sn)*

Motivering:

A. Märklig klostermiljö med kyrka och ruiner av ett tidigmedeltida cisterciernunnekloster samt sockencentrum.

B. Rika fornlämningsmiljöer i ett böljande odlingslandskap.

Uttryck för riksintresset:

A. Till klostret hör förutom ruinerna och kyrkan en kvarstående medeltida ekonomibyggnad av sten. Kyrkan innehåller flera av Johan III uppsatta gravmonument över medeltida kungligheter. Prästgård från 1700-talet, sockenstuga och fattigstuga.

B. Gullbergshögen, tingsplats i Gullbergs härad.

Göta kanal [E9] (delen i Ljungs och Vreta-Klosters snr)*

Motivering:

Kommunikationsmiljö med landets främsta kanalmiljö (utförd 1810-32), av stor teknikhistorisk betydelse och med dominerande läge i omgivande landskap.

Uttryck för riksintresset:

Kanalmiljön genom Linköpings kommun med omgivande landskap och bebyggele. Slussvak-tarboställen och inspektorsbostad. De planterade alléerna ger kanalen en parkliknande karaktär. Slussstrappan i Berg med totalt 11 slussar. Bevattningsanläggning vid Skarpåsen. (Området berör även Motala, Söderköping och Norrköping kommuner samt Skaraborgs län.)

I området ingår även: Brunnby klassicistiska gårdsanläggning. Fornlämningsområdet vid Ugglebo.

Identifikation och tolkning av relevanta riksintresseuttryck

De motiv och uttryck för riksintressena som främst berörs av eventuella tillägg inom planområdet är länkade till upplevelsen av fornlämningsmiljöerna och den genom historien framväxta landskapsbilden i det kringliggande odlingslandskapet och bebyggelseområdena.

Med hänsyn till sitt stora kulturhistoriska värde är Vreta kloster och miljön kring Göta kanal särskilt betydelsefulla komponenter i landskapsbilden.

Vreta kloster med sin medeltida historia och kontinuitet som sockencentrum fram till och med idag, kommer till uttryck i form av kyrktornet med omgivande trädskronor, ett landmärke som är synligt från många vyer runt omkring kulturlandskapet.

Med vallar och trädrader framträder zonen kring Göta kanal - kanaljorden - som en horisontell linje och avgränsning av jordbrukslandskapet mot norr. Omvänt är upplevelsen av kanalmiljön starkt präglad av möjligheten till vida utblickar över jordbrukslandskapets åkrar och betesmarker. **

Fornlämningsmiljöerna tar sig uttryck på flera sätt, främst i form av enskilda fornlämnningar som gravfält eller förhistoriska åkrar på de höjdryggar som använts som betesmark, men i det större landskapets skala är Gullbergshögen det mest uppenbara uttrycket.

* Källa: Riksintressen för kulturmiljövården – Östergötlands län (E) E beslut RAÄ 1997-08-18. Dokument uppdaterat 2016-02-05.

** 2015 gjordes en fördjupande utredning - Sveriges blå band - kring den östgötiska delen av Göta kanal, detta inför en eventuell utvidgning av riksintresset Göta kanal (E9). Arbetet med denna studie bekräftar vi att behovet av fördjupning och ny avgränsning torde vara uppenbar då aktuell beskrivningstext är knapp. De motiv som anges i utredningen trycker på att upplevelsen av infrastrukturanläggningen Göta kanal baseras på det samspel mellan teknisk anläggning och kulturlandskap som är en avsevärd del dels av upplevelsen, dels gör kulturlandskapet att upplevelsen av kanalen förstärks genom långa siktlinjer genom landskapet där trädrader, slussstrappor och anslutande bebyggelse tecknar sig mot en fond av böljande sädesfält eller som siluetter mot himlen.

Projektförutsättningar

Karta riksintressen för
kulturmiljövård

Källor

Litteratur

Unnerbäck, R. Axel, Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

Internet

Riksantikvarieämbetet <https://www.raa.se/>

Lantmäteriet: <https://kartutskrift.lantmateriet.se/>

Sveriges geologiska undersökning <https://www.sgu.se/>

Arkiv

Rapporter

Arkeologisk utredning , etapp 1, Vreta kloster 7:1, Riksantikvarieämbetet 2008

Framtidens Bergs slussar, White 2017-04-14

Kulturmiljöutredning Detaljplan i Berg för Kanaljorden 2:1, Arkeologerna och Domfors kulturmiljö, 2021-05-07

Landskapsanalys Linköping, Ferrivia AB avdelningen Miljö & Landskap 2011

Regional landskapsanalys för Östergötland, Länsstyrelsen Östergötland och Sweco 2016-10-26

Riksintresse: KE 36-37 Vreta kloster – Knivinge Vreta kloster socken Linköpings kommun, Länsstyrelsen Östergötland 2002

Sveriges blå band - Ett nytt förslag till avgränsning av kulturmiljövårdens riksintresse Göta kanal – Östgötadeln, BäckabyLandskap 2015-11-23

Vreta klosterkyrka, Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift, Östergötlands Länsmuseum november 2005

Vretaskolans Naturbruksgymnasium, Vreta Klosters Berg 7:1, Byggnadsinventering och kulturhistorisk värdering, Restaurator 2009-10-15

Översiktsplan Ljungsbro och Berg, januari 2015

